

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav translologie

Bakalářská práce

Zuzana Bičíková

**Komentovaný překlad: The Economist's Fear of the Penalty Kick:
Are Penalties Cosmically Unfair, or Only if You Are Nicolas
Anelka?, in: Soccernomics (HarperSport 2012)**

Annotated translation: The Economist's Fear of the Penalty Kick: Are Penalties
Cosmically Unfair, or Only if You Are Nicolas Anelka?, in: Soccernomics
(HarperSport 2012)

Praha 2015

Vedoucí práce: Mgr. David Mraček, Ph.D.

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce, Mgr. Davidu Mračkovi, za metodické vedení a všechny cenné rady. Velký dík patří také mé sestře Romaně Bičíkové za pomoc při ověřování terminologie a konstruktivní kritiku, celé rodině a příteli za stálou podporu a důvěru.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 2. srpna 2015

.....

Zuzana Bičíková

Abstrakt

Základem této bakalářské práce je překlad kapitoly z knihy *Soccernomics: Why Transfers Fail, Why Spain Rule the World and Other Curious Football Phenomena Explained* od dvojice autorů Simona Kuper a Stefana Szymanskiho z angličtiny do češtiny. Text překladu se týká analýzy pokutových kopů ve fotbale z hlediska teorie her. Překlad je následně rozebrán v komentáři, který se skládá z překladatelské analýzy, typologie překladatelských problémů a jejich řešení a typologie překladatelských posunů.

Klíčová slova: komentovaný překlad, překladatelské postupy, překladatelská analýza, fotbal, penalty, ekonomika, statistika, teorie her.

Abstract

This bachelor thesis consists of two parts. The first one is a Czech translation of a chapter from the book *Soccernomics: Why Transfers Fail, Why Spain Rule the World and Other Curious Football Phenomena Explained* by Simon Kuper and Stefan Szymanski. The text refers to a mental disorder and issues that are associated with the disorder in everyday life. The second part is a translation analysis, which begins with an outline of intratextual and extratextual factors of the original text. It is followed by an overview of problems we have encountered during the process of translation and their solutions, and finally, the analysis deals with translation shifts and presents the chosen translation method.

Key words: annotated translation, translation analysis, translation shift, football, soccer, penalty kicks, economics, statistics, game theory.

OBSAH

ÚVOD	7
1. VLASTNÍ PŘEKLAD	8
2. PŘEKLADATELSKÁ ANALÝZA ORIGINÁLU	28
2.1 Vnětextové faktory	28
2.1.1 Autor	28
2.1.2 Médium, místo, čas	28
2.1.3 Adresát	29
2.1.4 Funkce textu	30
2.2 Vnitrotextové faktory	31
2.2.1 Téma, obsah textu	31
2.2.2 Žánrově stylistická výstavba textu	31
2.2.3 Presupozice čtenáře	32
2.2.4 Lexikální rovina textu	33
2.2.5 Syntaktická rovina textu	34
2.2.6 Nejjazykové složky a suprasegmentální znaky	35
3. METODA PŘEKLADU	36
4. TYPOLOGIE PŘEKLADATELSKÝCH PROBLÉMŮ A JEJICH ŘEŠENÍ	37
4.1 Lexikální rovina	37
4.1.1 Terminologie	37
4.1.2 Idiomy a obrazná vyjádření	38
4.1.3 Názvy děl a institucí	39
4.2 Syntakticko-stylistická rovina	40
4.3 Kulturní neekvivalence	41
4.3.1 Míry a váhy	41
4.3.2 Trenér vs. manager	42
4.3.3 Nutnost doplnění v češtině	43
4.3.4 Titulování v angličtině a v češtině	43
4.4 Chyby a nejasnosti v textu	44
5. TYPOLOGIE PŘEKLADATELSKÝCH POSUNŮ	45
5.1 Generalizace	45

5.2 Konkretizace	45
5.3 Intenzifikace	46
5.4 Nivelizace	47
5.5 Intelektualizace a explicitace	47
5.6 Substituce	48
5.7 Aktualizace	49
5.8 Vynechání	50
ZÁVĚR	51
BIBLIOGRAFIE	52
PŘÍLOHA: TEXT ORIGINÁLU	55

ÚVOD

Tato bakalářská práce se zabývá překladem vybrané kapitoly z knihy *Soccernomics: Why Transfers Fail, Why Spain Rule the World and Other Curious Football Phenomena Explained*, která vysvětluje některé fotbalové fenomény z ekonomického úhlu pohledu.

Text jsme zvolili ze dvou důvodů. Fotbal jako sport je nám dlouhodobě blízký a fascinuje nás na něm nejen samotná hra, ale i způsob, jakým spojuje miliardy lidí po celém světě. Rovněž nás publikace zaujala svou žánrově-stylistickou výstavbou, kdy propojuje populární kulturu s ekonomikou a pohybuje se na hranici mezi odborností a neoborností, tedy mezi odborným a populárně naučným žánrem. V českém prostředí tento žánr ve sportovní literatuře příliš zastoupený není, proto se domníváme, že případný překlad této knihy by tuzemskou nabídku mohl zpestřit.

Za překladovým textem následuje komentář, který se v první části zabývá analýzou překladu podle modelu Christiane Nordové, jež je podkladem pro stanovení metody překladu. Dále popisuje typologii překladatelských problémů a jejich řešení a rovněž nastiňuje typologii překladatelských posunů, ke kterým při práci došlo.

1. VLASTNÍ PŘEKLAD

PROČ SE EKONOM BOJÍ POKUTOVÉHO KOPU:

JSOU PENALTY NESPRAVEDLIVÉ KE VŠEM STEJNĚ, NEBO SI VESMÍR ZASEDL JEN NA NICOLASE ANELKU?

Jistý slavný fotbalový manažer se zvedne od stolu. Chystá se předvést kapitána Chelsea Johna Terryho, jak jde kopat rozhodující penaltu finále Ligy mistrů v Moskvě.

Manažer celou scénku škodolibě paroduje, týmu Chelsea vůbec nefandí. Nasadí napjatý výraz a oznámí, co Terrymu běží hlavou: „Jestli to dám, vyhraje Ligu mistrů.“ Pak se zděsí: „Ale nejdřív ten gól musím kopnout.“

Začne si popotahovat rukáv u saka, tak jako si Terry upravoval kapitánskou pásku. Terry si v duchu říká (jak nám manažer vysvětluje): „Jsem kapitán, jsem silný, tu penaltu dám.“

Manažer vzhlédne, zatímco si stále rytmicky popotahuje rukáv. Upřeně sleduje imaginárního a groteskně velkého Edwina van der Sara, jenž střeží branku vzdálenou dlouhých jedenáct metrů. Terry má v plánu kopnout míč nalevo od Van der Sara. Už víme, že jistý ekonom z Baskicka zástupcům Chelsea řekl, že holandský brankář má tendenci proti pravonohým střelcům skákat doprava. Terry se rozběhne – a v tu chvíli manažer s řehotem spadne na zadek.

Van der Sar se skutečně vrhl doprava, jak baskický ekonom předpověděl, Terry ale na vlhké trávě uklouzl a jeho střela o centimetry minula levý roh branky.

„A takový je fotbal,“ zakončuje manažer. Jeden hráč trefí tyč, míč letí mimo branku, a Avram Grant, manažer Chelsea, dostává padáka, i když je přesně tím manažerem, kterým by byl, i kdyby míč letěl do brány.

Penalta je pravděpodobně jediná věc ve fotbale, ke které se rádi vyjadřují ekonomové. Pokutové kopy působí jako nesmírně nespravedlivá věc – ekonomové však mají opačný názor. Penalty často lidé neberou vážně s tím, že jde o loterii – ekonomové tvrdí, že jak hráč kopající penaltu, tak brankář vědí naprosto přesně, co mají dělat. (Kdyby tak Nicolas Anelka

dal na rady ekonoma, Chelsea by vyhrála Ligu mistrů.) A co je na tom vůbec nejlepší, penalty jsou pravděpodobně tím nejlepším způsobem na světě, jak porozumět teorii her.

ĎÁBELSKÁ OTÁZKA. JSOU PENALTY SKUTEČNĚ TAK NESPRAVEDLIVÉ?

Na první pohled penalta působí jako ta největší nespravedlnost v celém sportovním světě. Zprv je vzhledem k tempu moderního fotbalu, spleti nohou kolem míče a tendenci hráčů simulovat pro rozhodčí téměř nemožné každou penaltovou situaci vyhodnotit správně. Na tento problém se okamžitě zaměřil kanadský spisovatel Adam Gopnik, když jako nováček ve světě fotbalu v roce 1998 v televizi sledoval mistrovství světa ve fotbale. Do magazínu New Yorker později napsal:

„Nejtradičnější způsob, jak si říct o penaltu, je nakráčct s míčem do pokutového území, nechat si dýchnout za krk a pak se okamžitě poroučct k zemi ... s nohama a rukama roztaženýma, zatímco se člověk svíjí v agónii a prosí o morfium a spoluhráči lamentují nad tragickou ztrátou mladého života. Rozhodčí na to skočí častěji, než byste řekli. A pozápasová debata o tom, jestli upadl sám, nebo byl faulovaný, může pokračovat ještě celé hodiny.“

Nebo celá desetiletí. Fanoušek doma u televizoru si často správností penalty není jistý ani po zhlédnutí několika opakovaných záběrů.

A špatný úsudek rozhodčího je zásadní, jelikož penalta má ze všech rozhodnutí ve všech sportech pravděpodobně největší dopad na hru. Rozhodčí v baseballu sice může špatně posoudit strajk, jenomže v jednom zápase může být vyhlášeno až 54 autů. Stejně tak se může stát, že vrchní rozhodčí v kriketu špatně posoudí vyřazení pálkaře, který shodil branku, ale tzv. Testovací zápas trvá pět dní a ke shození branky může dojít až čtyřicetkrát. Z toho vyplývá, že jednotlivé rozhodnutí sudího zápas tolik neovlivní. I rozhodčí v ragby a americkém fotbalu se dopouštějí hrubých chyb, ale vzhledem k tomu, že výsledná skóre v těchto zápasech jsou mnohem vyšší než ve fotbalových utkáních, jednotlivá rozhodnutí ovlivní celkový výsledek jen málokdy. V každém případě si sudí ve všech těchto sportech mohou vyžádat opakované záběry.

To ovšem fotbaloví rozhodčí nemohou. A vzhledem k tomu, že výsledky těch nejdůležitějších fotbalových zápasů obvykle visí na jednom gólu, penalta často rozhodne celé utkání. Jak říká Gopnik, penalta „vytváří obrovský nepoměr mezi faulem a odměnou“.

Není proto divu, že pokutové kopy dohání fotbalové manažery k šílenství. Arsène Wenger si na konci sezóny 2007/2008 stěžoval: „Každý velký zápas, který jsem letos viděl, byl předem rozhodnutý – byl to ofsajd, nebyl to ofsajd, byla to penalta, nebyla to penalta.“ Jistě, takhle dnes vypadá běžná taktika manažerů v Anglii poté, co jejich tým prohrál – celou pozápasovou tiskovou konferenci věnovat polemice nad nařízenou nebo nenařízenou penaltou. Je to taková rituální píseň nářku, která vypadá asi takhle:

Odpískaná penalta naprosto změnila výsledek zápasu. Jasně jsme vedli/drželi nerozhodný stav, ale prohráli jsme kvůli (nespravedlivé) penaltě.

Manažer ví, že většina periodik raději píše o střetu osobností než o taktice, takže reportáže „ze zápasu“ se budou spíš soustředit na tiskovou konferenci než na bídný výkon jeho týmu. Manažer vítězného týmu ovšem na otázku ohledně penalty odrecituje následující:

Na výsledek zápasu neměla žádný vliv. Byli jsme jasně lepší a nepochybně bychom vyhráli i bez té (bezesporu spravedlivé) penalty.

Obě tyto dokola omílané manažerské básničky reprezentují dvě různé hypotézy ohledně toho, jak pokutové kopy ovlivňují fotbalové zápasy. První manažer tvrdí, že náhodně nařízené penalty ovlivňují výsledky. Ten druhý zase, že penalty žádný vliv nemají. Občas může mít pravdu jeden, občas druhý, ovšem z dlouhodobějšího hlediska musí mít jeden větší pravdu. Jak to tedy je – mají pokutové kopy vliv na výsledky, nebo ne? Na tuto otázku můžeme odpovědět statistickými údaji.

Naším guru je dr. Tunde Buraimo. Tunde patří do stále početnější skupiny sportovních ekonometriků, což je britský ekvivalent k baseballovému sabermetrikovi, a pracuje na vcelku příhodném místě – na University of Central Lancashire v britském Prestonu, tedy ve starobylém srdci profesionálního fotbalu. Jedno rčení říká, že na každém šprochu je pravdy trochu, jenomže Tunde raději než s několika náhodnými šprochy pracuje s desítkami tisíc důkazů. Aby nám s psaním této knihy pomohl, zanalyzoval 1 520 zápasů anglické nejvyšší fotbalové soutěže Premier League, které byly odehrány v rozmezí čtyř let, od sezony 2002/2003 až po sezonu 2005/2006. Znal průběh každého utkání a co víc, věděl, který tým měl podle předzápasových sázek větší šanci na vítězství.

Naše testování dvou protichůdných hypotéz o penaltách je prosté. Požádali jsme Tundeho, aby zápasy rozdělil do dvou skupin:

1. Zápasy, ve kterých penalta nařízena byla.
2. Zápasy, ve kterých penalta nařízena nebyla.

Poté jsme ho požádali, aby porovnal, jak často zvítězil domácí tým, pokud byla nařízena penalta, a jako často vyhrál, pokud nařízena nebyla. Tunde zjistil následující:

BYLA V ZÁPASE NAŘÍZENÁ PENALTA?

Výsledek	Bez penalty	Penalta	Celkem
Výhra domácí	577 46,76 %	142 49,65 %	719 47,30 %
Výhra hosté	336 27,23 %	80 27,97 %	416 27,37 %
Remíza	321 26,01 %	64 22,38 %	385 25,33 %
Celkem	1 234 100,00 %	286 100,00 %	1 520 100,00 %

Nejprve se podívejme na poslední sloupec. Ze všech zápasů v databázi skončilo 47,3 % zápasů výhrou domácích, 27,37 % výhrou hostů a 25,33 % remízou – tento poměr naznačuje výhodu domácích celků. Nyní si zkusme představit, že první manažer má pravdu a penalty skutečně ovlivňují výsledek zápasu. Jak k tomu dojde? Jedna možnost je, že domácí týmy jsou vždy ve výhodě (protože rozhodčí jsou zbabělci), v tom případě bychom očekávali, že počet domácích výher, ve kterých byla nařízena penalta, bude výrazně vyšší. Na druhou stranu je možné, že pokutové kopy zvýhodňují hosty (nejspíš aby tým, který hraje pod tlakem, dostal šanci vrátit se do hry). Jestli tomu tak skutečně je, podíl výher hostů (nebo remíz) by s nařízenými penaltami stoupl.

Jenomže první dva sloupce dokazují, že ať už je penalta nařízena nebo ne, poměr všech výsledků se prakticky nezmění. Podíl výher na domácím hřišti je zhruba o tři procenta vyšší, pokud je penalta nařízena (zvýšení z 46,75 % na 49,65 %), a podíl remíz je úměrně nižší (snížení z 26,01 % na 22,38 %). Podíl výher na venkovním hřišti zůstává téměř stejný (27,97 % a 27,23 %). Stručně řečeno zápasy, ve kterých je nařízena penalta, o něco častěji skončí výhrou domácích a o něco méně často remízou.

Je vcelku lákavé těmto údajům přiřadit význam – brát to tak, že nárůst výher domácích v zápasech, ve kterých je nařízena penalta, je dostatečně velký na to, aby dokázal,

že pokutové kopy domácí celky zvýhodňují. Statistici nicméně před tímto typem intuitivní analýzy varují. V absolutním součtu domácích výher bylo 142 zápasů, ve kterých byla nařízena penalta. Kdyby četnost výher domácích týmů byla stejná i v zápasech bez penalt, počet domácích výher by byl 134. Rozdíl osmi výher domácích je tedy příliš malý na to, aby se dal považovat za statisticky významný. Vyšší počet výher v jednom případě je pravděpodobně náhodný.

Něco jiného by bylo, kdyby počet výher domácích v zápasech, ve kterých je nařízena penalta, byl vyšší než 150 (nebo 52 % všech zápasů). V tom případě by nárůst odpovídal standardu, který statistikům slouží jako potvrzení toho, že se jedná o statisticky důvěryhodný rozdíl ve výsledcích v závislosti na tom, jestli v zápase penalta nařízena byla či nikoli. Data ovšem naznačují, že nařízené pokutové kopy neovlivňují ani domácí výhry, ani výhry hostů, ani remízy.

Penalty ale mohou výsledky zápasů ovlivnit jinak. Možná pomáhají favoritům (pokud rozhodčí nadržují velkým klubům). Nebo snad pomáhají outsiderům (jestliže je nařizování pokutových kopů opravdu náhodné, měly by horšímu týmu pomoci více než tomu lepšímu)? Tunde i tyto hypotézy ověřil:

	0	1	CELKEM
Výhra favoritů	633	147	780
	51,30 %	51,40 %	51,32 %
Výhra outsiderů	254	67	321
	20,58 %	23,43 %	21,12 %
Remíza	347	72	419
	28,12 %	25,17 %	27,57 %
Celkem	1 234	286	1 520
	100,00 %	100,00 %	100,00 %

Na první pohled je zřejmé, že pokutové kopy nemají na to, jestli favorit vyhraje, vůbec žádný vliv – favorité vítězí v 51,3 % zápasů bez penalt a v 51,4 % zápasů s penaltou. Je pravda, že outsideré vítězí o téměř 3 % častěji, když v zápase penalta nařízena je, ovšem testy opět dokazují, že tento údaj žádný statistický význam nemá. Vyšší četnost výher můžeme připsat náhodě. Výsledky zápasů vypadají stejně s penaltami i bez. Na penaltách tedy nezáleží.

Tento statistický výkaz však vyžaduje velmi přesnou interpretaci. Na penaltách záleží v tom smyslu, že často ovlivní výsledek některých jednotlivých zápasů. Je jasné, že tým, který dá gól z penalty, má větší šanci na výhru, a z toho vyplývá, že nehledě na to, co bude tvrdit manažer, proměněná penalta ovlivní vývoj téměř každého zápasu.

Z pohledu velkého vzorku zápasů ovšem v průměru vyplývá, že nařízený pokutový kop nezaručuje, že vyhraje domácí či hostující celek nebo že vyhraje favorit či outsider. Kdyby hned zítra byly penalty zrušeny, vzorec fotbalových výsledků by se vůbec nezměnil.

Tohle se přiči selskému rozumu. Koneckonců jsme argumentovali, že pokutové kopy působí jako ta největší nespravedlnost v celém sportovním světě. Často jsou nařízeny nesprávně, padá z nich spousta gólů a rozhodují zápasy. Nemělo by to znamenat, že kvůli penaltám jsou výsledky méně spravedlivé?

Abychom mohli vysvětlit, proč penalty nemění vzorce výsledků utkání, vydali jsme se pro radu za bývalým manažerem Grahamem Taylorem, kterého mají všichni v paměti jako toho vrtáka, kvůli jehož taktice dlouhých nákopů Anglie nepostoupila na Mistrovství světa ve fotbale 1994. Dlouhé nákopy ovšem Taylorovi dřív výtečně vycházely ve Watfordu nebo v Aston Ville. Není divu, všechno totiž stálo na jednom zásadním poznatku – ve fotbale skórujete, jen když držíte míč na soupeřově třetině hřiště.

Téměř stejný poznatek se dá aplikovat i na penalty – v praxi si je vysloužíte, pouze pokud držíte míč (nebo aspoň máte slušnou šanci, že míč získáte) v soupeřově šestnáctce. Častokrát je pokutový kop nařízen chybně. Ale téměř vždy je to odměna za průnik hluboko do území protivníka. To z nich v průměru činí ukazatele rozložení sil ve hře. Proto je lepším týmům uděleno úměrně víc penalt než horším týmům, a proto kopou víc penalt domácí než hosté. Penalta je obvykle nařízena podle toho, jak se zápas vyvíjí.

DOPRAVA, DOLEVA, NEBO AŽ VAN DER SAR ROZHODNE ZA VÁS? BERLÍNSKÁ A MOSKEVSKÁ TEORIE HER

Další otázkou je to, jak penalty kopat. Ekonomové možná nemají ani páru o tom, kdy se zhroutlí ceny nemovitostí, ale o tomhle něco ví.

Překvapivě mnoho ekonomů věnovalo podstatné úsilí něčemu tak nepodstatnému, jako je pokutový kop. Dokonce i Steve Levitt, autor knihy *Špekonomie aneb Freakonomics* a nositel pravděpodobně nejvýznamnější ceny za ekonomii (Medaile Johna Batese Clarka,

kteřá je podle některých zasvěcenců víc než Nobelovka), se kdysi podílel na vzniku téměř neznámé práce na téma pokutové kopy. Nejspíš jen jisté trio ekonomů dokázalo zhlédnout 459 videí penalt kopaných ve francouzských a italských ligách. Studie *Testing Mixed-Strategy Equilibria When Players Are Heterogeneous: The Case of Penalty Kicks in Soccer* vám sice možná unikla, nicméně díky ní ekonomové z Evropy Levitta dodnes poplácávají po ramenou. Určitě si říkají: „Konečně nějaký Američan, který to chápe.“ Levitt, P.-A. Chiappori a T. Groseclose svoji práci zdůvodňují tím, že „testování teorie her v reálném světě může nabídnout jedinečné poznatky“. Ekonomové považují pokutový kop za příklad teorie her ze skutečného života.

Teorii her vyvinul ve čtyřicátých letech dvacátého století John von Neumann, geniální matematik, jenž se rovněž podílel na vytváření architektury moderního počítače. Jedná se o pozorování toho, co se stane, když se lidé dostanou do stejných situací jako hráč chystající se na pokutový kop, když stojí tvář v tvář brankáři – když to, co bych měl udělat já, závisí na tom, co uděláte vy, a to, co byste měl udělat vy, závisí na tom, co udělám já.

Teorii her ve velké míře využívala během studené války americká vláda – podle této teorie plánovala kontakt se Sovětským svazem a snažila se předpovídat jeho kroky. (Traduje se, že během kubánské krize byla vydávána doporučení založená na principu teorie her. Zvažovaly se otázky typu: „Když budeme bombardovat Kubu, tak Rusové obsadí Západní Berlín, následně budeme muset zaútočit na sovětské jednotky, potom Rusové použijí jaderné bomby a pak...“) Dnešní ekonomové používají teorii her neustále, zejména při plánování vládní politiky nebo analyzování obchodní strategie. Teorie her hraje významnou roli i v biologických výzkumech.

Klíčem teorie her je zkoumání toho, jakým způsobem se vzájemně ovlivňují strategie jednotlivých hráčů. Třeba v případě pokutového kopu musejí střelec i brankář zvolit jistou strategii – kam míč kopnout, a kam se vrhnout. Ovšem strategie každého hráče se odvíjí od toho, co si myslí, že udělá protivník.

V teorii her je občas pro oba hráče nejlepší, když udělají totéž, například že půjdou na večeři stejné do restaurace, aby se setkali. Takovýmto situacím se říká koordinační nebo kooperativní hry. Ovšem pokutový kop je hra nekooperativní – hráči uspějí, pokud dosáhnou svých cílů nezávisle na ostatních. Penalta je ve skutečnosti taková hra s nulovým součtem, jelikož každý zisk pro jednoho hráče je stejnou ztrátou pro protivníka (+1 gól pro mě je -1 gól pro vás).

Problematika teorie her na pozadí pokutových kopů byla nejlépe vysvětlena v povídce argentinského spisovatele Osvalda Soriana *Nejdelší penalta na světě*. V jedné argentinské provincii musí být jen několik sekund před koncem přerušen fotbalový zápas, když podplaceného rozhodčího, který zrovna odpískal penaltu, knokautuje rozlícený hráč. Ligový soud rozhodne, že posledních dvacet sekund zápasu, tedy v podstatě samotný pokutový kop, se dohraje následující neděli. To znamená, že všichni mají týden na to, aby se na penaltu připravili.

Několik dní před penaltou Gato Díaz, brankář, který má pokutový kop chytat, během večere přemítá nad strategií hráče, který má penaltu kopat:

„Constante střílí doprava.“

„Pokaždý,“ odpoví prezident klubu.

„Ale on ví, že já vím.“

„Tak to jsme v prdeli.“

„Jo, ale já vím, že on ví,“ pokračuje el Gato.

„Tak skoč doleva a buď připravenej,“ ozve se od stolu.

„Ne. On ví, že já vím, že on ví,“ uzavře Gato Díaz, sebere se a jde spát.

Odborníci zabývající se teorií her se snaží vymýšlet strategie pro hráče v různých druzích her a odhadovat, podle které strategie bude ten či onen hráč postupovat. Občas je odhad jednoduchý. Zvažme takovou hru, ve které má každý hráč na výběr pouze ze dvou možností – buď *Vyvinout atomovou bombu*, nebo *Nevyvinout atomovou bombu*. Aby bylo možné předpovědět výsledek, je nutné vědět, jaký bude mít pro každého hráče přínos. Představme si, že hráči jsou Indie a Pákistán (ale mohl by to být i Izrael a Írán, nebo jakákoli jiná dvojice zemí s napjatými vztahy). Pákistán zpočátku neví, zdali Indie vyvine či nevyvine atomovou bombu, proto uvažuje:

POKUD INDIE BOMBU NEMÁ

(a) bombu nevyvineme: budeme žít bok po boku, ale nevyvarujeme se konfliktů

(b) bombu vyvineme: Indie se k nám bude muset chovat s respektem

POKUD INDIE BOMBU MÁ

(a) bombu nevyvineme: ať už Indie udělá cokoli, nebudeme schopni se bránit

(b) bombu vyvineme: Indie se k nám bude muset chovat s respektem

Z toho jasně vyplývá, že pokud jste Pákistán, bombu nakonec vyvinete bez ohledu na to, zda Indie bombu má či nikoli. Stejnou strategii zvolí i Indie a bombu vyvine bez ohledu na Pákistán. Ekonomická rovnováha této hry radí, aby si bombu obstaraly obě země. Takhle vypadá ponurá logika závodů ve zbrojení. Logika fotbalového zápasu je dost podobná a ve fotbale existuje spousta příkladů takových závodů ve zbrojení, od zvedání platů hráčů do astronomických výšin až po doping.

PAPÍRKY VE STUTTGARTU, V MNICHOVĚ, BERLÍNĚ A MOSKVĚ

Problém zkušených brankářů a střelců penalt je ten, že si časem začnou budovat pověst. Lidé si začnou všimnout všech jejich zvyků – třeba že vždy střílí doleva nebo se vždy vrhají vpravo. Levitt s kolegy ve vzorku objevili „jednoho brankáře, jenž se proti všem osmi střelám, které má chytit, vrhne vlevo (z těch osmi střel míří doleva jenom dvě, což naznačuje, že jeho sklon skákat vlevo neunikl pozornosti střelců).“

Chování střelců a brankářů si někdo pravděpodobně zaznamenával už odnepaměti. Už v sedmdesátých letech začal holandský manažer Jan Reker shromažďovat kartičky s informacemi o tisícovkách hráčů. Jednou z věcí, které si zapisoval, bylo to, kam hráč kope penalty. Rekerovi často volával nizozemský brankář Hans van Breukelen a radil se s ním před reprezentačními zápasy.

O tento vztah se až do roku 1988 nikdo moc nezajímal. V květnu toho roku se van Breukelenovo PSV Eindhoven dostalo do finále Poháru mistrů evropských zemí, kde mělo čelit Benfice Lisabon. Brankář před finálovým zápasem zavolal Rekerovi. Utkání se nevyhnutelně dostalo až do penaltového rozstřelu a nejprve to vypadalo, že Rekerovy kartičky přinesly víc škody než užitku. Benfica prvních pět penalt proměnila, ale šestou Velosovu střelu Van Breukelen vyrazil a PSV se stalo evropskými šampiony. O měsíc později se totéž povedlo nizozemské reprezentaci. Ta ve finále mistrovství Evropy v Mnichově vedla 2:0 nad SSSR, když byla kvůli van Breukelenovu hloupému zákroku nařízena proti Holanďanům penalta. Brankář však s pomocí Rekerovy databáze nedůraznou střelu Igora Belanova vychytil.

Čtvrtfinálový zápas Německa proti Argentíně na Mistrovství světa 2006 v Berlíně šel rovněž do penaltového rozstřelu. Německý brankář Jens Lehmann se vytasil s tahákem, který si schoval do štulpny. Na listu papíru vytrženém z hotelového bloku (*Schlosshotel, Grunewald*, stálo na něm) naškrábal Andreas Köpke, trenér brankářů německé reprezentace, sklony některých hráčů, kteří za Argentinu potenciálně mohli kopat penaltu:

1. Riquelme vlevo
2. Crespo dlouhý náběh/vpravo
krátký náběh/vlevo
3. Heinze vlevo nízko
- 4 Ayala 2 (číslo dresu, které trenér zaznamenal pravděpodobně proto, že se obával, že ho Lehmann nepozná), dlouho čeká, dlouhý náběh, vpravo
5. Messi vlevo
6. Aimar 16, dlouho čeká, vlevo
7. Rodriguez 18, vlevo

Němci podle všeho měli vypracovanou databázi čítající na třináct tisíc pokutových kopů. Lehmannův tahák nejspíš rozhodl o výsledku zápasu. Ze sedmi Argentinců na seznamu nakonec penaltu kopali jen dva, Ayala a Rodriguez. Ayala se nicméně zachoval přesně tak, jak Lehmann předpokládal – začal dlouhým náběhem, brankář dlouho vyčkával, a když Ayala poslušně kopl k jeho pravačce, Lehmann střelu chytil. I Rodriguez udělal to, na co byl zvyklý. Balon kopl k brankářově levačce, jak Lehmann předvídal, jeho střela však byla tak silná, že ji Lehmann nedokázal chytil.

Než došlo na čtvrtou penaltu Argentinců, Německo vedlo 4:2. Pokud by Lehmann chytil střelu Estebana Cambiassa, Němci by prodloužili svůj rekord týmu, který v penaltovém rozstřelu na mistrovství světa ještě nikdy nebyl poražen. Lehmann se podíval na svůj tahák. Sönke Wortmann, německý filmový režisér, který o týmu natáčel dokument, vypráví, co se stalo pak:

Lehmann na svém taháku nemohl najít žádnou informaci o tom, kam střílí Cambiasso. A přesto ten kus papíru sehrál důležitou roli, protože Lehmann

na něj zíral dost dlouho. Köpke psal tužkou, papírek byl zmačkaný a písmo se téměř nedalo přečíst.

Wortmann tvrdí, že jak se Cambiasso chystal ke svému kopu, muselo se mu honit hlavou: „Co o mně můžou vědět?“ Němci nevěděli nic, ale i tak to Cambiassa rozhodilo. Lehmann jeho střelu vyrazil a na hřišti se strhla obrovská mela.

Van Breukelenovy i Lehmannovy historky se vyprávějí už dlouho. O čem se ale veřejně nemluví je fakt, že před finálovým zápasem Ligy mistrů 2008 v Moskvě obdržela vynikající tahák i Chelsea.

Baskický ekonom Ignacio Palacios-Huerta, který byl tehdy studentem doktorského programu na University of Chicago, si v roce 1995 začal vést záznamy o tom, jak hráči kopou penalty. Jeho práce *Professionals play Minimax* vyšla v roce 2003.

O výzkumu mladého Baska věděl jeho přítel, který působil jako vysokoškolský profesor ekonomie a matematiky v Izraeli. A shodou okolností se také znal s Avramem Grantem. Když Chelsea pod Grantovým vedením postoupila v roce 2008 do finále Ligy mistrů, profesor si uvědomil, že Ignaciův výzkum by Grantovi mohl pomoci, a tak oba muže seznámil. Ignacio poté Grantovi zaslal zprávu obsahující čtyři body o Manchesteru United a penaltách:

1. Van der Sar má tendenci vrhat se na hráčovu „přirozenou stranu“ častěji než ostatní brankáři. To znamená, že když Van der Sar stojí proti pravonohému hráči, obvykle skočí na svou pravou stranu, a když stojí proti levonohému hráči, skočí nalevo. Pravonozí hráči Chelsea, kteří půjdou kopat penaltu, tedy budou mít větší šanci na úspěch, pokud budou střílet na svou „nepřirozenou stranu“, tedy Van der Sarovu levou.
2. Ignacio ve své zprávě zdůrazil, že „valná většina pokutových kopů, které Van der Sar vychytá, jsou střely letící ve střední výšce (řekněme mezi 1 a 1,5 metru). Z toho vyplývá, že penalty proti němu by hráči měli kopat buď po zemi, nebo těsně pod břevno.“
3. Cristiano Ronaldo je další zvláštní případ. Ignacio k němu poznamenal: „Ronaldo se často uprostřed náběhu zastaví. Pokud se zastaví, pravděpodobně (85 %) vystřelí na brankářovu pravou stranu.“

Ignacio dodal, že Ronaldo je zřejmě schopný se na poslední chvíli rozmyslet a kopnout míč na druhou stranu. To znamená, že je naprosto nezbytné, aby se brankář soupeře nepohnul příliš brzy. Vždy, když brankář vystartoval brzy, Ronaldo proměnil.

4. Tým, jenž před rozstřelem vyhraje hod mincí, si může vybrat, zda chce jít kopat první nebo druhý. To je ovšem jasné jako facta – vždycky by měl jít kopat první. Týmy, které v rozstřelu začínají, vyhrávají v 60 % případů, pravděpodobně proto, že na druhý tým je vyvíjen příliš velký tlak, jelikož musí vždycky penaltu proměnit, aby se udržel ve hře.

Ignacio netuší, jak jeho výzkum v Chelsea využili, ale když rozstřel sledoval v televizi, byl si jistý, že nějak určitě. Jakmile jednou znáte obsah Ignaciovy zprávy, je vskutku fascinující si tento rozstřel pustit na YouTube a sledovat, jak se hráči Chelsea téměř do puntíku řídí jeho radami – až na nešťastníka Anelku.

Kapitán Manchesteru United Rio Ferdinand hod mincí vyhrál a otočil se ke střídačce s otázkou, co dál. John Terry, kapitán Chelsea, se Ferdinanda snažil vyvést z míry a nabídl se, že půjdou první. Jak se dalo očekávat, Ferdinand ho ignoroval a tým z Manchesteru rozstřel zahajoval. To znamenalo, že v tuto chvíli měl větší šanci na výhru. Carlos Tevez první střelu proměnil.

Michael Ballack poslal první pokutový kop Chelsea vysoko do sítě po Van der Sarově levačce. Juliano Belletti se trefil nízkou střelou rovněž k Van der Sarově levačce. Ignacio doporučoval, aby si pravonozí hráči Chelsea zvolili tuto stranu. Ale bylo ještě příliš brzy na to, aby si mohl být jistý, že se řídí jeho poznámkami.

Později nám řekl: „Zajímavé bylo, že zatímco jsem sepisoval zprávu pro Granta, trenéra Chelsea, moje žena byla ohledně celé té záležitosti skeptická a na moji práci se ani nenamáhala podívat. Pak šel zápas do prodloužení a potom do penaltového rozstřelu. A ona? Pořád stejná skepse.“

Za United se v tuto chvíli chystal kopat Cristiano Ronaldo. Ignacio, který zápas sledoval v televizi, řekl své ženě totéž, co napsal do zprávy pro Chelsea – brankář musí vyčkat, a pokud se Cristiano při náběhu na okamžik zastaví, nejspíš balon pošle k brankářově pravačce. Cristiano se při náběhu skutečně zastavil a k Ignaciovu nesmírnému potěšení Petr Čech zůstal stát a nehnul ani brvou. Potom se, přesně jak Ignacio radil, vrhl na svoji pravou

stranu a Ronaldovu střelu podle očekávání vyrazil. Ignacio později vzpomínal: „Po tomhle už jsem si byl jistý, že se mými radami řídí skoro do puntíku.“ A co se týče jeho ženy: „Myslím, že ji to docela překvapilo.“

To, co se dělo poté – ačkoli tomu tenkrát nikdo příliš nevěnoval pozornost – je přímo ohromující. Další čtyři hráči Chelsea, kteří měli jít kopat pokutový kop, Frank Lampard, Ashley Cole, John Terry i Salomon Kalou, poslali balon k Van der Sarově levačce, přesně jako Ballack a Belletti. Jinými slovy, prvních šest penalt Chelsea letělo do stejného rohu.

Ashley Cole byl z šestice jediný, kdo Ignaciovu radu částečně ignoroval. Cole obvykle kope levačkou, takže když míč poslal do levého rohu branky, kopal vlastně na svoji přirozenou stranu – tedy na stranu, o které Ignacio tvrdil, že si ji Van der Sar obvykle vybírá. Holanďan samozřejmě Coleovu střelu odhadl správně a téměř ji chytil, jenomže rychlý balon letěl nízko (jak Ignacio doporučoval) a těsně se mu otřel o prsty. Všichni pravonozí střelci Chelsea nicméně Ignacia poslechli do slova a do písmene a stříleli na svou nepřirozenou stranu, tedy Van der Sarovu levačku.

Ignaciovy rady tedy zatím fungovaly bez chybičky. Jak ekonom předpovídal, Van der Sar se vrhl na svou přirozenou stranu ve dvou třetinách případů. Ani jednu penaltu nechytil. Chelsea proměnila pět ze šesti střel, jenom Terryho rána, jak už ví celý svět, se odrazila od pravé tyče, zatímco Van der Sar skočil na opačnou stranu.

Ovšem po sérii šesti střel přišel Van der Sar nebo někdo jiný z Manchesteru United na to, že Chelsea má jistou strategii. Došlo mu, že všichni hráči, kteří zatím kopali penaltu, stříleli k jeho levačce.

Když se Nicolas Anelka z Chelsea chystal kopat sedmou penaltu, čahoun Van der Sar na brankové čáře doširoka rozpřáhl ruce. Pak, a to asi musel Anelkovi přeběhnout mráz po zádech, Holanďan ukázal levou rukou do levého rohu, jako by naznačoval: „Sem to všichni střílíte, co?“ (V tomto okamžiku je kniha na popis krátká. Doporučujeme, abyste si rozstřel pustili na YouTube.)

Anelka teď musel řešit obrovské dilema. Tohle byla teorie her v té nejsurovější podobě. Van der Sar strategii Chelsea téměř rozlouskl – Ignacio skutečně pravonohým hráčům radil, aby mířili k brankářově levačce.

Nicolas Anelka tedy věděl, že Van der Sar ví, že Anelka ví, že proti pravonohým hráčům Van der Sar obvykle skáče doprava. Co měl Anelka dělat? Rozhodl se, že do levého rohu, kam by jinak míč poslal, kopat nebude. Místo toho střelil k Van der Sarově pravače – což by bylo v naprosto pořádku, kdyby balon nekopl do střední výšky, tedy přesně tak, jak to Ignacio nedoporučoval. Ignacio později řekl, že byl „rudý vzteky“, když pokutový kop sledoval v televizi. Možná Anelku vyvedlo z míry, že se ho Van der Sar snažil přimět, aby na poslední chvíli změnil taktiku. Gólman střelu vyrazil. Alex Ferguson se později nechal slyšet: „Tu penaltu nechytil náhodou. Věděli jsme přesně, kam někteří hráči míří.“ To, že se Anelka rozhodl ignorovat Ignaciovu radu, pravděpodobně stálo Chelsea vítězství v Lize mistrů.

Z toho všeho pro Anglii určitě plyne ponaučení. Od roku 1990 byla anglická reprezentace vyřazena z šesti velkých fotbalových šampionátů právě při penaltových rozstřelech. Vypadá to, jako by většina poražených trenérů byla s pokutovými kopy tak nějak smířená a brala je jako loterii, která se nedá ovlivnit. Legendou je trenér Glenn Hoddle, jehož svěřenci v roce 1998 vypadli na penalty s Argentinou a který s hráči pokutové kopy vůbec netrénoval. Na tohle mistrovství světa Hoddle nikdy tak docela nezapomněl. Když na něj s námi deset let poté vzpomínal, svěřil se, že měl se svým mužstvem procvičovat vizualizační techniky – vizualizaci, že penalta skončí v síti, například.

„Věřím, že na to jsou jisté techniky, kterým se můžete věnovat,“ prohlásil. „V devíti případech z deseti, kdy pokutový kop neproměníte, se rozhoduje, už když při rozstřelu kráčíte z půlicí čáry a chystáte si balon. Chci tím říct, že ji neproměníte už ve svojí hlavě. Řekl bych, že v devíti případech z deseti můžete odhadnout, jestli hráč mine nebo ne. Tím, jak se chová a kam se dívá, když míč dává na pokutovou značku. A ta cesta od půlicí čáry ke značce je jednoznačně a nepochybně okamžik, kdy tu penaltu v mysli dáte nebo nedáte.“

Možná že by Anglii vizualizace pomohla. Ale mohla jí pomoci i databáze podobná té Ignaciově, jenom by zcela jistě musela být o něco propracovanější než kartičky Jana Rejera, protože rady jako „vždycky střílí doprava“ pomůžou jen do určité míry.

NÁHODNÝ VÝBĚR. FRANCK RIBÉRY ROZLOUSKL TEORII HER

Taháky, jako měl Lehmann, možná fungují jen při penaltových rozstřelech. Spousta hráčů, kteří se v této situaci postaví k balonu, penalty zpravidla nekope. (Pokutový kop Angličana Davida Battyho proti Argentině na Mistrovství světa 1998 ve Francii byl vůbec první, který kdy kopal jako profesionální hráč.) Tito podprůměrní střelci penalt nejsou

dostatečně zkušené a vyrovnané na to, aby dokázali svou strategii obměňovat. Dá se vcelku očekávat, že budou mířit do svého oblíbeného rohu a doufat, že druhá strana o nich nic neví a tudíž netuší, který roh je jejich oblíbený.

Ale dobrý střelec penalt – tedy ten, který se k pokutovým kopům staví pravidelně – takhle neuvažuje.

Předpokládejme, že dobrý střelec pro svůj pokutový kop zvolí vždy stejný roh (podle teorie her se jedná o ryzí strategii). Tomu by se dalo snadno odporovat – pokud střelec vždy míří vlevo, tak brankář ví, co dělat. Ryzí strategie ovšem na pokutové kopy neplatí. Levitt, Chiappori a Groseclose přišli na to, že v jejich vzorku „nebyli žádní střelci, kteří by proměnili alespoň čtyři střely a zároveň kopali na stejnou stranu.“ A máš to, Jensi Lehmanne.

Podle jeho taháku měl Messi častěji kopat doleva. Maličký Argentinec však ve skutečnosti penaltu kope téměř dokonale náhodně. „Také si dokáže střelu na úplně poslední chvíli rozmyslet,“ dodává Ignacio. Občas Messi čeká na brankáře, až nepatrně přenesou váhu na tu či onu stranu, a poté vystřelí na stranu opačnou.

Nefunguje dokonce ani ještě komplikovanější ryzí strategie. Předpokládejme například, že střelec vždy míří na opačnou stranu, než kterou zvolil předtím (dobrým příkladem je Diego Forlán).

Když pak bude budoucí soupeř studovat jeho strategii, odhalí následující řadu – vlevo, vpravo, vlevo, vpravo, vlevo, vpravo – a se špetkou selského rozumu odhadne, co bude následovat. Jádrem úspěšného proměňování penalt je nepředvídatelnost. Úspěšný střelec penalt se pozná podle toho, že jeho následující pokutový kop se na základě jeho předchozích kopů nedá odhadnout s jistotou.

Jedná se o zvláštní typ nepředvídatelnosti. Neznamená to, že by fotbalista měl v polovině případů střílet doleva a v polovině doprava. Většina hráčů má koneckonců svoji přirozenou stranu, a když na tuto stranu budou mířit častěji, zvyšuje se jejich šance pokutový kop proměnit. Ale i když intuitivně střílíte k brankářově pravačce, což dělá většina pravonohých střelců, občas, abyste soupeře udrželi v pozoru, kopnete doleva. Když totiž střelec zná svoje šance na proměnění penaltu podle toho, na kterou stranu míč pošle (což ovšem také záleží na tom, kterým směrem se vrhne brankář), je schopný si zvolit poměr střel na svoji přirozenou stranu tak, aby maximalizoval šanci pokutový kop proměnit. Pravonohý střelec nepošle 100 % střel na svoji přirozenou „správnou“ stranu, protože tím by brankářovi

dal jistotu. I ta nejnepatrnější změna (jako třeba to, že vystřelí doprava jen v 99 % případů) významně zvyšuje šanci na úspěch, jelikož v brankáři začne hlodat červíček pochybnosti.

Když hráč bude v polovině případů mířit doleva, brankáře to zmate. Tato strategie s sebou ovšem nese také spoustu špatných střel na hráčovou nepřírozenou stranu. Střelec tedy udělá nejlépe, když na svoji přírozenou stranu kopne něco přes polovinu střel.

Podobně je možné vypočítat poměr případů, kdy by se brankář měl vrhnout vlevo a kdy vpravo. (Předpokládáme, že brankář předtím, než skočí, netuší, kterým směrem balon poletí.) Střelci a brankáři, kteří takto postupují, dělají něco, čemu se ve světě teorie her říká smíšená strategie.

Smíšené strategie jsou zajímavé tím, že po hráči vyžadují, aby do svého procesu rozhodování zahrnul náhodný výběr. Mám jít do hospody, nebo do kina? Podle smíšené strategie bych si měl hodit mincí, což zní divně, protože se dá předpokládat, že jedné z možností dávám přednost. Při použití smíšené strategie necháte minci, ať rozhodne za vás.

Odborníci na teorii her si celá léta lámou hlavu nad tím, jestli se lidé řídí smíšenými strategiemi i ve skutečnosti. Testováním odhalili, že lidé smíšené strategie obvykle nepoužívají ani tehdy, kdy by to pro ně bylo výhodné. Zdá se totiž, že našemu chování smíšená hra schází velice specifickým způsobem – řada našich rozhodnutí je ve většině případů předvídatelná, protože lidé mají tendenci udělat přesný opak toho, co udělali v minulosti. Tak například nejdřív kopnou doleva, pak doprava, potom doleva, pak doprava, doleva, doprava, doleva, doprava; zaměňují nahodilost se střídáním. Z těchto pokusných králíků by úspěšnější střelci penalt nebyli.

Odborníci na teorii her nakonec začali smíšené strategie testovat v přírodním prostředí pro kopání penalt. Mnoho let předtím, než Ignacio Palacios-Huerta radil Chelsea, sestavil databázi čítající 1 417 pokutových kopů odehraných mezi lety 1995 a 2000. Nejprve spočítal poměr úspěšných pokusů v závislosti na tom, jestli střelec míč poslal na svoji přírozenou stranu (doleva nebo doprava). Pokud fotbalista střílel na svoji přírozenou stranu a brankář se vrhl opačným směrem, úspěšnost byla 95 % (ve zbývajících 5 % balon minul branku). Pokud fotbalista střílel na svoji nepřírozenou stranu a brankář se vrhl na svoji vlastní přírozenou stranu, úspěšnost byla 92 %. Úspěšnost střelce se samozřejmě snížila, když brankář pokutový kop odhadl správně – v případě přírozené strany střelce byla úspěšnost 70 %, v případě nepřírozené strany střelce 58 %.

Pomocí těchto údajů Ignacio vypočítal optimální volbu podle smíšené strategie pro každého hráče. Aby šance na úspěšné proměnění pokutového kopu byla maximální, pomyslný střelec by musel v 61,5 % případů mířit na svoji přirozenou stranu a v 38,5 % případů na stranu opačnou.

Střelci, které Ignacio pozoroval, se ve skutečnosti dostali k těmto statistikám velice blízko – v 60 % případů balon poslali na svoji přirozenou stranu, ve 40 % na stranu nepřirozenou.

Nejlepší strategií pro brankáře (pokud nezůstane stát na místě a raději se na nějakou stranu vrhne) bylo v 58 % případů vrhnout se na střelcovu přirozenou stranu a na stranu opačnou ve 42 % případů. Ignacio zjistil, že skutečné údaje byly až děsivě podobné – 57,7 % a 42,3 %. Levittův tým, který čerpal z jiné databáze pokutových kopů, zjistil, že brankáři se v 57 % případů vrhají vpravo. Vypadá to tedy, že jak brankáři, tak střelci penalt se smíšenými strategiemi skutečně řídí.

Ale většinu lidí nezajímají celkové průměry, ale volby jednotlivých střelců a brankářů. Ignacio zkoumal 22 střelců a 20 brankářů, z nichž se každý podílel na více než třiceti pokutových kopech v databázi. Pak opět vypočítal úspěšnost v závislosti na tom, kterou stranu zvolil střelec a kterou brankář, a pro každou stranu vypočítal četnost výskytu, která by maximalizovala úspěšnost jak střelců, tak brankářů.

Reálná četnost výskytů, kterou hráči zaznamenali, byla ve skutečnosti v 95 % případů takřka nerozeznatelná od voleb podle smíšené strategie. S takřka neochvějnou jistotou tedy můžeme potvrdit, že střelci penalt i brankáři se skutečně řídí podle smíšené strategie. Levittova práce potvrdila totéž – až na jednoho prapodivného brankáře, jenž se vždy vrhal vlevo, postupovali téměř všichni ostatní střelci i brankáři podle smíšené strategie.

Nakonec Ignacio otestoval tu nejdůležitější otázku ze všech – dokážou fotbalisté při rozhodování, kam penaltu umístí, vytvořit nefalšovanou náhodnou řadu tak, jak teorie smíšené strategie vyžaduje? Pečlivé statistické testování prokázalo, že to bezpochyby dokážou. Jinými slovy je nemožné na základě předchozích střel běžného fotbalisty odhadnout, kam balon pošle tentokrát. Stranu si pokaždé volí bez ohledu to, jak se zachoval při předchozím pokusu.

Znáhodnění pokutových kopů je zcela logická teorie, jež se v praxi navzdory všem očekáváním potvrzuje jako pravdivá. Stačí, aby se k penaltě postavil profesionál a ne nějaký

vyděšený mladíček, který ani neví, co dělá, a jednoduché taháky jako ten Lehmannův jsou k ničemu.

To všechno ukazuje až neuvěřitelné množství podvědomého přemýšlení, které špičkový fotbal provází. Dřívější studie v oblasti teorie her prokázaly, že lidé jsou schopni vytvořit náhodné řady v případě, že jim problém byl předtím do jisté míry objasněn. Nikdo nenaznačuje, že fotbalisté sedí doma a biflují poučky o vyváženosti smíšené strategie. Spíše se zdá, že ti nejlepší hráči intuitivně pochopí smysl celé teorie a dokážou jí využít ve svůj prospěch. A právě kvůli tomu jsou nejlepší.

Franck Ribéry je hráč, který za své týmy (Bayern Mnichov a Francie) v zápasech obvykle kope penalty. Asi není potřeba zdůrazňovat, že tento drobný tvůrce hry se zjizvenou tváří své pokutové kopy umísťuje podle znáhodněné smíšené strategie. Ale co víc, jak vysvětluje jeden z jeho bývalých trenérů, jakmile se Ribéry pustí do svého cik-cak kličkovaného náběhu, sám neví, na kterou stranu nakonec vystřelí. Když se o tom doslechl Arsène Wenger, ekonom od přírody, samým obdivem se málem rozplynul.

Jakkoli je Ribéry úspěšný ve světě fotbalu, ve světě teorie her by byl možná ještě úspěšnější.

DVANÁCTÝ HRÁČ VE FINÁLE MISTROVSTVÍ SVĚTA

Mistrovství světa ve fotbale 2010 sledoval Ignacio Palacios-Huerta ze svého domova v Baskicku v mezičase mezi otcovskými povinnostmi. Simonovi se během turnaje po telefonu svěřil, že mu nejde na rozum, jak je možné, že toho o hráčích, kteří jdou kopat penalty, ví pravděpodobně víc než kterýkoli mančaft, jenž se tou dobou nacházel v Jihoafrické republice. „Mně o nic nejde,“ přemítal, „a jim jde o celý národ.“

Čtyři roky od událostí v roce 2006 už měly některé týmy poněkud sofistikovanější taháky než tenkrát Lehmann. Hráči jednoho týmu, jenž postoupil do čtvrtfinále, se nám svěřili, že měli k dispozici databázi pokutových kopů a hodinový záznam penalt, které kopali hráči týmu, proti němuž měli nastoupit. Proto bylo od Fabia Capella tak pošetilé, že zveřejnil jména hráčů, kteří by šli kopat v případném penaltovém rozstřelu proti Německu, ještě před samotným zápasem. Tím potenciálně umožnil soupeřům, aby si zvyky těchto hráčů nastudovali předem.

Přesto měl Ignacio za to, že i ty nejchytřejší týmy na mistrovství si pravděpodobně jen spočítaly, kdo jak často kope do kterého rohu.

„Byl bych opravdu překvapený, kdyby prováděli jakékoli statistické testování,“ řekl. On sám provádí testování dvojí. Jako první se ptá: „Je strategie konkrétního hráče skutečně náhodná?“ Pokud opravdu kope náhodně, není možné odhadnout směr jeho následující střely – k brankářově pravače, doprostřed, nebo doleva – na základě jeho předchozích střel.

Ignacio nicméně u několika hráčů, kteří na mistrovství světa kopali penaltu, odhalil určité vzorce. Například Argentinec Gonzalo Higuaín před šampionátem balon až příliš často posílal k brankářově pravače. Německý brankář Manuel Neuer se rovněž nezvládal chovat nepředvídatelně – v zápasech za svůj klub až příliš pravidelně střídal směry, kterými se při pokutových kopech vrhal, nejdřív vpravo, potom vlevo, pak zas vpravo a tak dále.

V dalším kroku Ignacio testuje, jak je ta či ona hráčova strategie úspěšná. Úspěšnost střel by u hráče měla být stejná, ať už střílí doprava, na střed, nebo doleva. Ale před mistrovstvím světa byli jak Argentinec Sergio Agüero, tak Němec Miroslav Klose úspěšnější, pokud stříleli k brankářově pravače. To by je logicky mělo přesvědčit, aby v případě, že v Jihoafrické republice budou kopat penaltu, mířili doprava.

Jen velmi zřídka Ignacio narazí na fotbalistu, jehož strategie by byla značně vychýlená, Angličan Frank Lampard je nicméně jedním z nich. Dlouhá léta se Lampardovi dařilo kopat zcela náhodně. Ovšem, jak si Ignacio povšiml, v sezoně 2009/2010 „ve třinácti případech z patnácti mířil k brankářově pravače – a ty dvě střely doleva poslal v jednom zápase, když musel jednu penaltu kopat natřikrát.“

Není divu, že se mu v proměňování penalt přestalo dařit. Měsíc před mistrovstvím světa například David James, brankář Portsmouthu, během finále anglického FA Cupu odhadl správný směr Lampardovy penalty za Chelsea – možná i s Ignaciovou pomocí, který před zápasem zaslal Portsmouthu malý tahák. Lampardova střela ve hře letěla mimo. Je pravda, že Kevin-Prince Boateng v témž zápase neproměnil pokutový kop Portsmouthu, ale to proto, že ignoroval Ignaciovu radu kopat k Čechově levače. Pro hráče, kteří mají kopat penalty, je zřejmě těžší řídit se radami někoho jiného, než pro brankáře.

Ignacio po telefonu Simonovi řekl:

„Řekl bych, že fotbal ještě není připravený na příchod skutečných analýz dat, ten den ale přijde. Tipuju, že se svět do deseti let úplně změní.“

Ten telefonát Simonovi nasadil brouka do hlavy. Když se pak fotbalisté Nizozemska a Španělska probojovali do finále, napsal Simon, celoživotní fanoušek Holanďanů, e-mail jednomu známému z nizozemské výpravy. Neměli by Holanďané zájem o odbornou analýzu pokutových kopů Španělů? Nizozemec odpověděl, že by zájem měli. A tak Ignacio začal dnem i nocí pracovat na zprávě o svých krajanech, aby byla 11. července 2010 hotová. Více se dočtete v dalších kapitolách.

2. PŘEKLADATELSKÁ ANALÝZA ORIGINÁLU

V následujícím komentáři pro ilustraci teoretických poznatků citujeme jak originální text, tak vlastní překlad. Citace z originálu v závorce označujeme O + číslo strany originálu (např. O: 132), citace z překladu pak P + číslo strany překladu (např. P: 11). Pro lepší přehlednost jsou citace z originálu i z překladu zvýrazněny kurzívou. V této pasáži postupujeme převážně podle modelu Christiane Nordové (Nord, 2005).

2.1 Vnětextové faktory

2.1.1 Autor

Autory knihy *Soccernomics: Why Transfers Fail, Why Spain Rule the World and Other Curious Football Phenomena Explained* je dvojice Simon Kuper a Stefan Szymanski. Simon Kuper (* 1969) je britský novinář a spisovatel nizozemského původu. O sportu píše z „antropologického úhlu pohledu“ a je jedním z nejuznávanějších spisovatelů ve svém oboru. V roce 1994 získal cenu William Hill Sports Book of the Year za svůj bestseller *Football Against the Enemy* (česky knihu vydalo v roce 2005 nakladatelství BB Art pod názvem Fotbal proti nepříteli, přeložil Michal Prokop). Stefan Szymanski (* 1960) působí jako profesor sportovního managementu na University of Michigan a ve svých dílech se zaměřuje na ekonomiku sportu a vztah kultury a společnosti ke sportu.

Vzhledem k tomu, že se na knize podíleli dva autoři, v textu používané *we* vyjadřuje kolektivní plurál a nikoli plurál autorský, jenž obvykle naznačuje skromnost autora. Autorský plurál je ostatně v anglojazyčné literatuře považován za nepřípustný a je vyhrazen výhradně pro kolektivní práce (Chamonikolasová, 2005).

2.1.2 Médium, místo, čas

Jak jsme již uvedli, náš překladový text pochází z knihy *Soccernomics: Why Transfers Fail, Why Spain Rule the World and Other Curious Football Phenomena Explained*. Knihu vydalo nakladatelství HarperSport, jež je součástí jednoho z největších vydavatelství na světě, HarperCollins.

Jedná se o druhé přepracované vydání z roku 2012, které bylo oproti prvnímu vydání, jež vyšlo pod názvem *Soccernomics: Why England Loses, Why Germany and Brazil Win, and Why the U.S., Japan, Australia, Turkey—and Even Iraq—Are Destined to Become the Kings of*

the World's Most Popular Sport, rozšířeno o několik dalších kapitol včetně ohlédnutí za Mistrovstvím světa ve fotbale 2010 v Jihoafrické republice.

Kniha se dočkala rovněž třetího vydání, jež vyšlo v dubnu 2014 a je doplněno o kapitolu pojednávající o nadcházejícím Mistrovství světa ve fotbale 2014 v Brazílii. Za zmínku stojí, že všechna vydání vyšla pod hlavičkou amerického nakladatelství Nation Books, pouze druhé vydání se dočkalo paralelního publikování jiným nakladatelstvím.

Jelikož se jedná o poměrně novou publikaci, můžeme předpokládat, že faktor času při překladu nebude z jazykového hlediska hrát významnou roli, text originálu i text překladu tedy můžeme považovat za současné.

2.1.3 Adresát

Primárním adresátem textu je Američan, Angličan, občan anglofonní země nebo osoba ovládající anglický jazyk na dostatečně pokročilé úrovni a se zájmem o hlubší analýzu fotbalu. Název knihy (*Soccernomics* z amerického výrazu pro fotbal, *soccer*, který vznikl zkrácením spojení *association football*) by mohl implikovat, že je dílo primárně zaměřené na americkou oblast, dle našeho názoru byl však název vybrán účelně kvůli podobnosti s názvem publikace *Freakonomics*, která poprvé vyšla v roce 2005 a stala se jednou z nejikoničtějších knih literatury faktu spojujících ekonomii s populární kulturou.

Jedná se o populárně naučný text, od čtenáře se tedy neočekává hlubší znalost ekonomické terminologie či ekonomických teorií a mechanismů. Překladový text pojednává o aplikaci teorie her na kopání pokutových kopů ve fotbale a její princip je zde vysvětlen tak, aby mu porozuměl i laik.

„Sometimes in game theory, what’s best for the actors is if they both do the same thing—going to the same restaurant to meet for dinner, for instance. These kinds of situations are known as coordination or cooperative games. But the penalty kick is a noncooperative game: the actors succeed by achieving their objectives independently of others. In fact, the penalty is a ‘zero-sum game’: any gain for one player is exactly offset by the loss to the other side (plus one goal for me is minus one goal for you).“ (O: 140)

Jako problém se jeví stanovení příjemce překladu. V česky psané literatuře faktu díla podobného žánrově-tematického charakteru nevycházejí, jelikož u běžného českého fanouška fotbalu se nepředpokládá zájem o fotbal z jiného než ryze sportovního úhlu pohledu.

V nepřekladové literatuře tudíž nejčastěji vycházejí životopisy fotbalistů a trenérů, zápisky sportovních komentátorů či dokumentární publikace pojednávající o právě uplynulých fotbalových šampionátech. Proto jsem si za příjemce zvolila osobu s hlubším zájmem o fotbal, která běžně čte populárně naučnou literaturu v originále; jedná se tedy o diferencovaného čtenáře, jenž dokáže číst originál a je schopen sledovat práci (a případné chyby) překladatele.

V překladové literatuře faktu vyšla v roce 2013 v nakladatelství CPress, jež je součástí společnosti Albatros Media, kniha *Hra čísel: Co skutečně rozhoduje ve fotbale* (přeložil Zdeněk Kubík). Tematikou je tato publikace velice blízká *Soccernomics*, proto předpokládáme, že kniha, z níž pochází náš překladový text, by mohla být v češtině vydána některým nakladatelstvím, které se specializuje na publikování odborných a populárně naučných publikací.

2.1.4 Funkce textu

Hlavním cílem publikace je informovat, primární funkcí je tedy funkce referenční zaměřená na kontext a odkazující na časoprostorové vztahy (Jakobson, 1995). Jedná se o populárně naučný text, jenž je zpravidla určen široké veřejnosti a klade si za cíl u ní vzbudit o dané téma hlubší zájem. Záměrem autorů je předvést čtenářům jiný pohled na fotbal a jeho analýzu a poukázat na některá překvapivá fakta, pro která našli logická zdůvodnění. Patrná je zde tedy rovněž funkce konativní, jež vykonává vliv na adresáta (Jakobson, 1995). Dále v textu můžeme narazit na prvky funkce fatické, tedy navazování a udržování kontaktu se čtenářem (Jakobson, 1995). Jedná se například o pasáže, ve kterých autoři vysvětlují zobrazené tabulky („*Look at the column first.*“ O: 136), nebo při demonstraci teorie her („*Plainly, if you are Pakistan, you will end up developing the bomb, whether India has the bomb or not.*“ O: 141).

Funkční styl textu se nachází na rozhraní stylu odborného a publicistického (Chloupek, 1991). Základním jazykem textu neutrální jazyk spisovný, nicméně se běžně setkáváme se staženými tvary sloves. Text také obsahuje pro publicistiku typická obrazná vyjádření a frazémy a pro odborný styl typické tabulky s daty.

Jedná se o populárně naučný text, jehož cílem je informovat a podávat fakta, většina textu je tedy psána věcně. Styl textu ovšem není pouze informační a popisný; v některých

pasážích autoři přistupují k vyprávěcímu postupu. Zejména při podrobném popisu penaltových rozstřelů autoři pomocí krátkých vět budují napětí a používají barvitě výrazy pro aktualizaci textu, např.:

*„Wortmann says that as Cambiasso prepared to take his kick, he must have been thinking: ‘What do they know?’ The Germans knew nothing. But Cambiasso was **psyched out** nonetheless. Lehmann saved his shot, and afterwards there was a **mass punch-up** on the pitch.“*
(O: 144)

2.2 Vnitrotextové faktory

2.2.1 Téma, obsah textu

Tématem překladového textu je analýza pokutových kopů z pohledu teorie her a vyvrácení názoru, že penalty jsou zásadním prvkem pro konečný výsledek fotbalového utkání. Kapitola je členěna do pěti podkapitol, ve kterých autoři nejprve rozebírají vliv pokutového kopu na zápas, představují principy teorie her, podrobně rozebírají penaltový rozstřel ve čtvrtfinále Mistrovství světa ve fotbale 2006 mezi Německem a Argentinou a penaltový rozstřel ve finále Ligy mistrů 2008 mezi Chelsea a Manchesterem United, zamýšlejí se nad ideální strategií střelce pokutového kopu a shrnují poznatky baskického ekonoma Ignacia Palacios-Huerty z Mistrovství světa ve fotbale 2010.

2.2.2 Žánrově stylistická výstavba textu

Text díla *Soccernomics* můžeme označit za populárně naučný. Tento styl se nachází na rozhraní odborného stylu a stylu publicistického (Chloupek, 1991). Knittlová popisuje populárně naučný, resp. populárně vědecký styl takto: „Styl populárně vědecký, do něhož zasahují prostředky stylu hovorového, případně publicistického, včetně jeho větve beletristické, není tak koncentrovaný. Snaží se zajímavě podat i složitosti, konstatuje charakteristické znaky věcí a vlastnosti jevů. Používá bohatšího členění textu (to je vždy srozumitelnější), kompozičně mu vyhovuje popis. Věty jsou kratší, terminologie není příliš speciální, nebo se termíny v textu vysvětlují, opisují, objevují se bohatší názvová přirovnání, občas i expresivní výrazy. I titul je konkrétnější a informativnější než u stylu vědeckého.“ (Knittlová 2010: 150).

Žánrově stylistické konvence se v obou jazycích poněkud liší. Zatímco anglické věcné texty (Chamonikolasová, 2005) jsou zaměřené především na čtenáře, česky psané texty jsou orientovány především na téma. Anglofonní autoři při psaní věcného textu snaží podávat

myšlenky snadno pochopitelnou formou a usilují o to, aby čtenář text bez většího úsilí pochopil. Věnují proto velkou pozornost logickému členění textu, používají jednodušší lexikální a gramatické vazby a nevyhýbají se častému opakování výrazů. Naproti tomu čeští autoři preferují složitější gramatické struktury a opakování slov se vyhýbají užíváním synonym. Ve výsledku jsou česky psané odborné texty intelektuálnějším rázu než texty anglické, ovšem na úkor horší logické výstavby (Chamonikolasová, 2005).

Při překladu jsme museli mít na paměti především poznámku o opakování slov, jelikož v textu nebylo výjimkou, že se stejný výraz – nebo jeho odvozené podstatné jméno či gerundium – objevil v jednom odstavci hned několikrát, např.:

*„This is a particular kind of unpredictability. It does not mean that **the kicker** should go left half of the time and right half of the time. After all, most **kickers** have a natural side, and favoring that side gives them a higher chance of scoring. But even if you naturally shoot to the keeper's right, as most right-footed **kickers** do, sometimes you have to shoot to his left, just to keep him honest. In fact, if **a kicker** knows his chances of scoring for either corner of the net (depending also on which way the goalkeeper dives), he can choose the proportion of **kicks** to his natural side that maximizes the probability of scoring. A right-footed **kicker** won't put 100 percent of his **kicks** to his natural 'right' side, because that would give the goalkeeper certainty. Even a small change, like **kicking** right only 99 percent of the time, would raise the chances of scoring considerably by creating uncertainty in the goalkeeper's mind.“ (O: 149-150)*

2.2.3 Presupozice čtenáře

Jak jsme již uvedli, publikace pojednává o některých aspektech fotbalu z ekonomického úhlu pohledu. Od čtenáře se předpokládá znalost pravidel fotbalu a fotbalové terminologie (tu dále přiblížíme v oddíle 2.2.4) a rovněž alespoň základní orientace v dalších sportech – autoři zde krátce zmiňují baseball, kriket, ragby a americký fotbal. Vzhledem k tomu, že tato čtveřice nepatří v České republice mezi nejpopulárnější sporty, můžeme předpokládat, že čtenáři překladu terminologie nebude příliš známá. Autoři ale způsoby skórování v těchto sportech staví paralelně vedle skórování gólů ve fotbale, proto se domníváme, že neznalost terminologie v této oblasti nezpůsobí, že by se daná pasáž stala pro čtenáře překladu nesrozumitelnou.

Vzhledem k tomu, že značná se část díla zabývá ekonomickými principy a mechanismy, alespoň základní znalost terminologie z oblasti ekonomie a statistiky čtenáři

originálu i překladu usnadní pochopení textu. Tato znalost ovšem není nezbytná, jelikož autoři použité termíny vysvětlují a uvádí příklady. Předpokládáme, že presupozice čtenáře originálu a čtenáře překladu budou přibližně stejné.

2.2.4 Lexikální rovina textu

Nejvýraznějším rysem lexikální roviny překladového textu je terminologie. Dominují zde dvě hlavní sémantická pole – sport a ekonomie.

Fotbalová terminologie je v textu zastoupena nejvýrazněji – jedná se o výrazy označující osoby (např. *manager, goalkeeper, official, referee, trainer, penalty-taker, kicker, playmaker*), části hrací plochy (např. *pitch, penalty area, corner*) a terminologie pravidel hry (např. *possession, penalty, home win, away win, draw, dive, match, save, penalty shootout*). Tyto výrazy se vesměs vyskytují i v terminologii jiných sportů, měly by být tedy pro čtenáře vždy pochopitelné. Jen okrajově se v překladovém textu objevuje specifitější fotbalová terminologie, např.:

*„To explain why penalties don't change the pattern of match results, we need to consult Graham Taylor. The retired manager is now remembered as the turnip whose **long-ball game** cost England qualification for the World Cup of 1994.“ (O: 138)*

*„But it is almost always a reward for **deep territorial penetration**.“ (O: 139)*

Co se týče sémantického pole ekonomie, jedná se především o terminologii z oblasti statistiky (např.: *game theory, pattern, econometrician, absolute number, actor, success rate, zero-sum, statistical significance, equilibrium, statistical statement, player, probability, strategy, sample, pure strategy, randomisation, mixed strategy, statistical testing, decision-making*). Jedná se sice o poměrně odborné výrazy, autoři ale nejsložitější termíny vzápětí vysvětlují, např.:

*„In fact, the penalty is a '**zero-sum game**': any gain for one player is exactly offset by the loss to the other side (plus one goal for me is minus one goal for you).“ (O: 140)*

Případně autoři nejprve uvedou příklad a poté ho doplní odpovídajícím termínem, např.:

*„Suppose the good kicker always chose the same corner for his penalty (game theorists call this a '**pure strategy**').“ (O: 149)*

Vzhledem k tomu, že se jedná o populárně naučný text, kromě odborné terminologie se zde běžně nachází i frázová slovesa („... *rather than some terrified Southgateian innocent roped in for a job that he doesn't understand, ...*“ O: 152), idiomy („... *perhaps enabling a team under the cosh to get off the hook.*“ O: 136) a další obrazná vyjádření („*And so Ignacio began pulling all-nighters to draw up a report on his fellow countrymen ready for 11 July 2010.*“ O: 154).

2.2.5 Syntaktická rovina textu

Odborný text v anglosaské kultuře klade důraz na dobrou srozumitelnost textu, čímž se v tomto ohledu blíží textům neoborným (Čmejková, 1999). Syntax překladového textu je v zásadě jednoduchá a přehledná. Vyskytují se zde jak věty krátké a jednoduché, tak i složitější souvětí. Jednoduché věty jsou často řazené juxtapozičně za sebou:

„United's captain, Rio Ferdinand, won the toss, and turned to the bench to ask what to do. Terry tried to influence him by offering to go first. Unsurprisingly, Ferdinand ignored him. United went first, meaning that they were now likely to win. Carlos Tevez scored from the first kick.“ (O: 145)

Juxtapozicí krátkých vět autoři dosahují větší dynamiky textu a ve čtenáři probouzí napětí.

V textu se rovněž projevuje tendence k méně formálnímu způsobu vyjadřování, mimo jiné v používání zkrácených tvarů sloves *to be, to do, will*, např.:

„It's obvious even to the naked eye that penalties have no impact at all on whether the favourite wins: ...“ (O: 138)

*„To explain why penalties **don't** change the pattern of match results, we need to consult Graham Taylor.“* (O: 138)

*„A right-footed kicker **won't** put 100 per cent of his kicks to his 'natural side', because that would keep the goalkeeper certainty.“* (O: 149-150)

Při analýze syntakticko-stylistické struktury bychom rádi poukázali na několik rovin, které se v textu vyskytují. Kromě popisných a výkladových pasáží s odbornými termíny a převážně formální slovní zásobou se zde vyskytují též úryvky z děl jiných autorů, např. úryvek z článku Adama Gopnika pro magazín New Yorker (O: 134) nebo krátký dialog z povídky Osvalda Soriana *Nejdelší penalta na světě* (O: 141). Vzhledem k tomu, že se jedná o odlišné slohové útvary s odlišnými funkčními styly (česká funkční stylistika zařazuje fejeton či komentář do funkčního stylu publicistického a povídku do funkčního stylu

uměleckého), bylo nutné při překladu tyto rozdílnosti vzít v potaz a přizpůsobit se jim. Publicistický styl se vyznačuje spisovným jazykem a dynamickým vyjadřováním, které v tomto případě hraničí až s patosem („... *while you twist in agony and beg for morphine, and your teammates smite their foreheads at the tragic waste of a young life.*“ O: 134), zatímco umělecký styl má funkci estetickou, zaměřuje se na osobitost vyjádření a může se v něm vyskytovat nespisovná řeč a vulgarismy („*Then we're fucked.*“ O: 141).

2.2.6 Nejazykové složky a suprasegmentální znaky

Jak jsme již uvedli, text je členěn do pěti podkapitol, které jsou následně rozděleny na odstavce. V kapitole se rovněž vyskytují dvě tabulky, což odpovídá charakteru odborného textu. Tyto tabulky rozebírají statistiky zápasů, ve kterých byla či nebyla udělena penalta a obě jsou dále podrobně analyzovány.

Dalším zvláštním znakem grafické úpravy je psaní některých slov kurzívou. Kurzíva byla použita z několika různých důvodů – např. pro označení cizojazyčného termínu („*The manager performs the part with Schadenfreude; he is no friend of Chelsea.*“ O: 132), pro název díla („*Even Steve Levitt, author of Freakonomics and winner of perhaps the most important prize in economics, ...*“ O: 139), či pro zdůraznění dvou pojmů („*For instance, they choose first left, then right, [...], confusing change with randomness.*“ O: 150).

3. METODA PŘEKLADU

Metodu překladau jsme určili na základě překladatelské analýzy. Jelikož se jedná o kapitolu z populárně naučné publikace, naším hlavním cílem bylo zachování primární funkce textu, tedy funkce referenční, s ohledem na odlišnost žánrově stylistických konvencí obou jazyků.

Při řešení jednotlivých překladatelských problémů jsme měli na paměti potřeby a požadavky potenciálního čtenáře překladau. Snažili jsme se, aby překladaový text měl na cílového čtenáře stejný účinek jako originál na čtenáře původního textu. Jelikož jsme si za cílového čtenáře určili čtenáře diferencovaného, snažili jsme se o co největší věrnost originálu. Požadavek věrnosti vyplýval i ze skutečnosti, že v česky psané literatuře faktu díla podobného žánrově-tematického charakteru nevycházejí, v textu jsme tedy zachovali určitou míru překladaovosti vyplývající z odlišného charakteru obou jazyků. Ke kreolizaci došlo zejména v oblasti frazeologie, kde jsme se v souladu s požadavky publicistického stylu snažili zachovat obraznost a čtivost originálu.

Domníváme se, že při překladau došlo pouze ke konstitutivním posunům a věříme, že se nám podařilo vytvořit funkční český ekvivalent k originálnímu textu.

4. TYPOLOGIE PŘEKLADATELSKÝCH PROBLÉMŮ A JEJICH ŘEŠENÍ

Problémy překladu tohoto textu, které již byly zčásti nastíněny v předcházející kapitole, lze rozdělit do několika základních kategorií. Jsou to problémy na lexikální a syntaktické rovině, příklady kulturní neekvivalence a chyby a nejasnosti v textu.

4.1 Lexikální rovina

4.1.1 Terminologie

Jak jsme již uvedli v oddíle 2.2.4, v textu se nejčastěji objevují termíny z oblasti ekonomie a statistiky a fotbalu. Termíny ekonomického a statistického charakteru splňují požadavek jednoznačnosti a ve většině případů se nám podařilo dohledat přesný český ekvivalent. V komentáři bychom se rádi zaměřili na některé syntakticko-morfologické rozdílnosti anglické a české fotbalové terminologie.

Zajímavým úkazem je ekvivalent pro výraz *underdog*, pro nějž se v češtině ujalo slovo *outsider*. Jedná se ovšem o případ nevhodného přejímání z angličtiny, jelikož *outsider* znamená „někdo, kdo nezapadá, kdo stojí stranou“. Tento příklad lze zařadit mezi tzv. false friends a při překladu z češtiny do angličtiny je třeba tomuto výrazu věnovat zvýšenou pozornost.

V českém fotbalovém prostředí se vyskytuje dvojí terminologie – jedná se o počestěné výrazy přejaté z angličtiny (např. *penalta*, *gól*), pro které existuje původní český ekvivalent (*pokutový kop*, *branka*), případně pro původní český výraz (např. *zápas/utkání*, *trenér*) existuje přejaté slovo, které je však stylisticky příznakové a vyskytuje se v až bulvarizovaných publicistických článcích (*mač*, *kouč*). Ojedinělým případem je anglický výraz *playmaker*, pro nějž se kromě kalku *tvůrce hry* ujal počestěný výraz přejatý z němčiny *špilmachr*.

Kromě fotbalové terminologie se v překladovém textu vyskytuje i několik termínů z oblasti jiných sportů, konkrétně baseballu a kriketu:

„An umpire in baseball or cricket might wrongly call **a strike** or **an lbw**, but there are **54 outs** in a baseball match, and **40 wickets** to fall in **a Test match**, so no individual decision tends to make all that much difference.“ (O: 134)

Vzhledem k tomu, že předpokládáme, že tyto sporty nebudou cílovému čtenáři příliš známé, při překladu této věty bylo nutné provést několik úprav:

„Rozhodčí v baseballu sice může špatně posoudit **strajk**, jenomže v jednom zápase může být vyhlášeno až 54 **autů**. Stejně tak se může stát, že vrchní rozhodčí v kriketu špatně posoudí **vyřazení pálkaře, který shodil branku**, ale tzv. **Testovací zápas** trvá pět dní a ke shoení **branky** může dojít až čtyřicetkrát. Z toho vyplývá, že jednotlivé rozhodnutí sudího zápas neovlivní tolik.“ (P: 9)

V první řadě jsme souvětí kvůli nutnosti vysvětlení a doplnění některých termínů rozdělili do tří vět. V případě baseballu jsme termíny nahradili jejich českými překladovými protějšky, jež vznikly transkripcí do češtiny. Jelikož je ale terminologie kriketu velice obsáhlá a složitá a v České republice má tento sport jen minimální zastoupení, jednotlivé termíny se často z angličtiny vůbec nepřekládají. Proto jsme v případě *lbw (leg before wicket)* termín zcela vynechali a větu rozvolnili stručnou definicí tohoto vyřazení. Termín *Test match* jsme přeložili spojením *Testovací zápas*, které používá Českomoravský kriketový svaz,¹ a doplnili vysvětlením, o jaký typ zápasu se jedná.

4.1.2 Idiomy a obrazná vyjádření

Překladový text pochází z populárně naučné publikace, můžeme zde tedy pozorovat poměrně častý výskyt idiomů a dalších obrazných vyjádření, jež zvyšují čtivost a zajímavost sdělení a rovněž kontrastují s odosobněným světem statistických dat. Při převodu frazeologismů jsme se snažili co nejvíce zachovat jejich expresivitu a zároveň udržet vysokou stylistickou úroveň překladu, proto v některých případech obraznost nezůstala zachována a v jiných případech jsme se ji snažili kompenzovat na jiných místech v textu.

Jedním z příkladů částečné ztráty idiomatiky je věta „*Perhaps enabling a team **under the cosh** to get **off the hook**.*“ (O: 136) Idiomu *to be under the cosh* by v češtině odpovídalo spojení *mít nůž na krku*, tedy dostat se pod velký tlak. Český frazém jsme však zavrhli, jelikož by podle našeho názoru vyvolával nežádoucí konotace, a originální idiom nahradili neutrálnějším *hrát pod tlakem* (P: 11). Obraznost se nám však podařilo zachovat ve druhé části věty – idiom *(to get) off the hook* značí dostat se z těžké situace. Tento frazém jsme nahradili spojením *vrátit do hry* (P: 11) což je vyjádření téhož pomocí modulace.

¹ Princip a pravidla kriketu. Českomoravský kriketový svaz [online]. [cit. 2015-07-14]. Dostupné z: <http://kriket.cz/kriket/pravidla>

Dalším zásadním idiomem v překladovém textu je frazém *the plural of anecdote is data* (O:135), který vzhledem ke kontextu nebylo možné vypustit:

„As the saying goes, **the plural of ‘anecdote’ is ‘data’, and Tunde prefers to work with tens of thousands of pieces of evidence rather than a few random recollections.**“ (O: 135)

Při podrobnějším dohledávání významu jsme zjistili, že se jedná o aktualizaci ustálené fráze *the plural of anecdote is not data*. Tato fráze zavrhuje význam *anecdotal evidence* (v češtině neexistuje jednotný termín, používají se obraty jako *neoficiální, nepřímé* či *nepodložené důkazy*²) jako údajů relevantních pro vědecké bádání. Volnou interpretací jsme se ji po konzultaci s Mgr. Mračkem rozhodli nahradit českým frazeologismem *na každém šprochu pravdy trochu* (P: 10), jež označuje nepodloženou informaci kolující mezi lidmi, která má ovšem pravdivý základ. Při překladu věty jsme rovněž museli souřadné slučovací souvětí převést na souřadné odporovací souvětí:

„**Jisté rčení říká, že na každém šprochu je pravdy trochu, jenomže Tunde raději než s několika náhodnými šprochy pracuje s desítkami tisíc důkazů.**“ (P: 10)

Posledním příkladem, který bychom rádi zmínili, je idiom *to pull and all-nighter* (O: 154), který označuje buď akci, která trvá celou noc, nebo častěji je to noc strávená např. učením nebo dokončováním jiného úkolu. Již dříve jsme se několikrát setkali s pojmenováním této činnosti v češtině jako *trávením bezesných nocí*,³ jenomže sémantika spojení *bezsná noc* nám zabránila v jeho použití v překladu. *Bezsná noc* totiž označuje „[noc], v které nemůžeme spát, nebo stav osoby, která nemůže spát“.⁴ Tato definice naznačuje, že se nejedná o dobrovolné ponocování a použití tohoto spojení jako ekvivalentu pro *an all-nighter* by nebylo vhodné. Nahradili jsme ho tedy spojením *dnem i nocí* (P: 27), které se dle korpusu v neumeleckých textech vyskytuje častěji.

4.1.3 Názvy děl a institucí

Názvy odborných prací, na něž autoři v textu odkazují (např. *Testing Mixed-Strategy Equilibria When Players Are Heterogeneous: The Case of Penalty Kicks in Soccer*, O: 139), uvádíme v originále, jelikož ani jedna nebyla přeložena do češtiny. Přeložením názvu by

² *Linguee* [online]. [cit. 2015-07-14]. Dostupné z: <http://www.linguee.cz/angli%C4%8Dtina-%C4%8De%C5%A1tina/p%C5%99eklad/anecdotal+evidence.html>

³ např.: 4 špti, kterým vysoká škola nezabránila v plnění snů. *Jobs.cz* [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <http://www.jobs.cz/poradna/4-spti-kterym-vysoka-skola-nezabranila-v-plneni-snu/>

⁴ *Bezsná noc. Naše řeč* [online]. 1929, (8) [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=1600>

čtenář překladu nezískal žádnou potřebnou informaci, naopak by pro něj pak bylo obtížnější knihu případně vyhledat. Tento postup ostatně aplikuje i paralelní literatura, konkrétně jsme se s ním setkali v českém překladu knihy *Hra čísel: Co skutečně rozhoduje ve fotbale*. Název knihy, jejíž český překlad existuje, jsme přeložili (*Freakonomics* O:139, *Špekonomie aneb Freakonomics* P: 13). Tomuto řešení nahrával i fakt, že v překladu byl zachován název originálu. Stejně tak jsme přeložili název povídky *The Longest Penalty Ever* (O: 140) jako *Nejdelší penalta na světě* (P: 15), jelikož na základě této povídky byl vytvořen scénář k filmu, jenž v české distribuci nese toto jméno.

V textu se rovněž vyskytují názvy dvou vzdělávacích institucí (*University of Central Lancashire* O: 135, *University of Chicago* O:144). Na základě zkoumání paralelních textů a výskytu v Českém národním korpusu jsme se rozhodli ponechat názvy univerzit v originále.

4.2 Syntakticko-stylistická rovina

Problémy na syntaktické rovině vyplývají především z rozdílného charakteru angličtiny a češtiny. Angličtina snadno vytváří sémanticky hutné konstrukce pomocí premodifikace a postmodifikace. Při překladu do češtiny způsobuje tato skutečnost hned několik problémů.

Jedním z problematických výrazů je spojení *right/left-footed kicker*, které označuje hráče, jenž zpravidla kope pravou či levou nohou. Autoři v textu s tímto označením zacházejí jako s termínem (např.: „*This meant that when facing a **right-footed kicker**, Van der Sar would usually dive to his own right, and when facing a **left-footed kicker**, to his own left.*“ O: 144), proto se možnost překládat pomocí opisu jevila jako problematická, jelikož by docházelo k přílišnému zatížení větných konstrukcí. Při konzultaci s hráčem FK Viktoria Žižkov Davidem Podzimekem jsme se dozvěděli, že ve fotbalovém žargonu se v těchto případech používá prosté označení *pravák* či *levák* (což ostatně do jisté míry přebírají i sportovní novináři), nám toto řešení však přišlo příliš obecné a zavádějící, protože neplatí pravidlo, že pravák vždy kope pravou a naopak (např. Argentinec Lionel Messi je pravák a kope levou nohou, stejně tak španělský tenista Rafael Nadal je pravák a hraje levou rukou). Mgr. Mraček navrhoval při první zmínce termín pod čarou vysvětlit a dále používat označení *pravonohý/levonohý hráč*, nicméně jsme nabyli dojmu, že tato vysvětlivka by pro čtenáře působila příliš rušivě. Rozhodli jsme se tedy používat termín *pravonohý/levonohý hráč* bez vysvětlivky, jelikož se domníváme, že nabízí jednoznačnou interpretaci. Tímto jsme text posunuli od odborného do spíše publicistického stylu, ovšem vzhledem k dalším řešením

v podobě volby expresivnějších výrazů a používání frazeologie se domníváme, že jsme konzistenci překladu zachovali.

Ze syntaktického hlediska může být problémem při převodu textu i fakt, že angličtina snadno tvoří kompozita, která umožňují sémanticky kondenzované vyjadřování. V češtině je často nutné kompozita toho typu rozvolnit. V našem případě se problematickým jeví složené slovo *penalty-taker*. Jedná se o tzv. back-formation, tedy zvláštní způsob derivace, který v češtině nemá obdobu (Dušková 2003: 19). Při překladu do češtiny bylo nezbytné tento výraz různými způsoby opsat či rozvolnit, např.:

„... *Andreas Köpke had jotted down the proclivities of some potential Argentine **penalty-takers***:“ (O: 143)

„...*naškrábal Andreas Köpke [...] sklony některých **hráčů, kteří za Argentinu potenciálně mohli kopat penaltu***:“ (P: 17)

„*Many of the players who take kicks in a shootout aren't **regular penalty-takers***.“ (O: 148)

„*Spousta hráčů, kteří se v této situaci postaví k balonu, **penalty zpravidla nekope***.“ (P: 21)

Pouze v případech, kdy by rozvolnění syntaktické struktury větu zbytečně zatížilo, případně když jsme chtěli zachovat symetrii, jsme se uchýlili k překladu spojení *penalty-taker* jako *střelec penalt*, např.:

„*The problem of experienced **penalty-takers** and goalkeepers is that, over time, they build up track records*.“ (O: 142)

„*Problém zkušených brankářů a **střelců penalt** je ten, že si časem začnou budovat pověst*.“ (P: 16)

4.3 Kulturní neekvivalence

Levy (2012: 109) uvádí, že překlad je vždy hybridem dvou kultur a jako takový se musí potýkat s různou historií a znalostmi dvou kultur, tedy s rozdílnými presupozicemi cílového čtenáře originálu a cílového čtenáře překladu.

4.3.1 Míry a váhy

Do kategorie odlišných presupozic čtenáře originálu a čtenáře překladu patří míry a váhy. V Evropě se tradičně používá metrický systém, zatímco Amerika používá tzv. imperiální jednotky. Pokud se v textu překládaném do češtiny vyskytují míry a váhy

v nezvyklém měrném systému, obvykle jsou všechny převedeny do systému metrického. (Levý 2012: 113)

Stejným způsobem jsme tedy postupovali i při převodu překladového textu, ve kterém se vyskytují americké měrné jednotky *yard* a *inch*. V prvním případě jsme *a goal a very long 12 yards away* (O: 133) přeložili jako *branku vzdálenou dlouhých 11 metrů* (P: 8), jelikož se jedná o přesnou vzdálenost pokutové značky od brankové čáry danou pravidly. Vzhledem k tomu, že ve druhém případě není uvedena přesná vzdálenost a spojení *by inches* vyjadřuje těsnou vzdálenost, jednotku *inch* jsme volně převedli jako *centimetry*.

4.3.2 Trenér vs. manager

Zásadní problém při překladu textu představuje odlišná struktura fotbalových klubů v Anglii a v České republice. Goldblatt a kol. v publikaci *Kniha fotbalu: ligy, týmy, taktiky, pravidla* rozlišují „tradiční strukturu“ a „kontinentální klasiku“ (Goldblatt 2010: 107):

Tradiční struktura			Kontinentální klasika		
Výbor			Výbor		
Výkonný ředitel			Trenér	Sportovní ředitel	
Manažer			První tým	Skauting	Akademie
Akademie	První tým	Skauting			

Tradiční struktura (typická pro anglické kluby) „závisí na všemocném manažerovi, který má na starosti všechny záležitosti prvního týmu, skautingu a rozvoje mládeže.“ (Goldblatt 2010: 107) Zatímco v kontinentální struktuře (kterou vesměs zachovávají české kluby, jako např. AC Sparta Praha⁵) je sportovní ředitel odpovědný za jednání na přestupním trhu a trenér za záležitosti prvního týmu. (Goldblatt 2010: 107)

Rozlišování výrazů *manager* a *trainer* v angličtině je patrné i kontextově – v textu je zmíněn *German keeper's trainer Andreas Köpke* (O: 143), přičemž se jedná o trenéra brankářů, tedy jednoho z asistentů hlavního trenéra.

V češtině je zavedený pojem *fotbalový trenér*, pro přímý překlad *fotbalový manažer* se v češtině ujal poněkud odlišný význam. Vlivem kalku jsou jako *Fotbalový manažer* označovány populární počítačové a mobilní hry typu *Football Manager*. Tento fakt by mohl

⁵ O Spartě. *Oficiální stránky AC Sparta Praha* [online]. [cit. 2015-07-19]. Dostupné z: <http://www.sparta.cz/cs/klub/o-sparte.shtml>

do našeho překladu přinést nežádoucí konotace, v duchu vzdělávání čtenáře jsme se však po dlouhé úvaze rozhodli termín *manager* zachovat a přeložit jako *manažer*. Uznáváme však, že se jedná o subjektivní rozhodnutí, které by bylo nutné projednat s případným odpovědným redaktorem textu.

4.3.3 Nutnost doplnění v češtině

Autoři v drtivě většině případů dodržují úzus uvádění jmen – při první zmínce tedy uvádí celé jméno, případně též funkci či klub, ve kterém hráč působí, a při dalších zmínkách uvádí již pouze příjmení. V jednom případě však uvedli pouze příjmení již při první zmínce:

*„That’s why it was silly of **Capello** to announce England’s designated penalty-takers before playing Germany.“ (O: 153)*

Při překladu do češtiny však samotné příjmení působí neúplně a navíc by mylně implikovalo, že uvedená osobnost byla v textu již zmíněna. Proto jsme v souladu s dodržením konzistence uvádění vlastních jmen doplnili příjmení trenéra i o jeho křestní jméno:

*„Proto bylo od **Fabia Capella** tak pošetilé, že zveřejnil jména hráčů, kteří by šli kopat v případném penaltovém rozstřelu proti Německu, ještě před samotným zápasem.“ (P: 25)*

Dále jsme se k doplnění v češtině uchýlili v případě názvů dvou fotbalových klubů:

*„That May, Van Breukelen’s **PSV** reached the European Cup final against **Benfica**.“ (O: 142)*

*„V květnu toho roku se van Breukelenovo **PSV Eindhoven** dostalo do finále Poháru mistrů evropských zemí, kde mělo čelit **Benfice Lisabon**.“ (P: 16)*

Přestože předpokládáme, že oba tyto kluby jsou čtenáři překladu známy, v rámci přehlednosti a jednoznačnosti jsme v překladu uvedli celé názvy.

4.3.4 Titulování v angličtině a v češtině

Rádi bychom se nyní krátce zastavili u tradice titulování v anglofonních zemích a v České republice. Zatímco v českém úzu je tato tradice velmi silná a jedinci často trvají na důsledném oslovování akademickými tituly, v západní praxi je tendence spíše opačná. Na tento problém jsme narazili v souvislosti se jménem *Dr Tunde Buraimo* (O: 135), kdy autoři sice uvádí jeho akademický titul, nicméně dále používají pouze křestní jméno. Při překladu jsme proto zvažovali možnost držet se českého úzu a křestní jméno nahradit formálnějším *Dr*.

Buraimo, nicméně při dohledávání jsme zjistili, že odborníkovo celé jméno je Babatunde Buraimo a Tunde je přezdívka. To nás utvrdilo ve familiárním vztahu autorů k němu a rozhodli jsme se jméno nenahrazovat, což ostatně při konzultacích navrhol i Mgr. Mraček.

4.4 Chyby a nejasnosti v textu

Při převádění textu se jako problematická ukázala být věta „*As long as the penalty-taker is a pro, rather than some terrified Southgateian innocent roped in for a job that he doesn't understand, simple lists like Lehmann's are useless.*“ (O: 152) Problematické bylo zejména spojení *Southgateian innocent*, které v kontextu nedává smysl. Při vyhledávání frekvence výskytu tohoto spojení na internetu jsme zjistili, že adjektivum *Southgateian* bylo použito pouze v této publikaci, vyloučili jsme tedy možnost případného místopisného názvu či idiomatického významu. Nahlédli jsme tedy do prvního vydání knihy *Soccernomics* z roku 2009, kde jsme v téže kapitole o několik stránek dříve našli větu „*After Gareth Southgate missed England's crucial kick at Euro '96, his mother said that the last time he'd taken a penalty was three years before, and he'd missed that one, too.*“ (Kuper, Szymanski 2009: 127) Tímto jsme došli k závěru, že spojení *Southgateian innocent* odkazuje na Garetha Southgatea. Naše vydání knihy z roku 2012 však na stejném místě zmiňuje jiného hráče: „*David Batty's penalty against Argentina in France '98 was the first he had ever taken as a professional.*“ (O: 148) Proto jsme při překladu problematické věty přistoupili ke generalizaci a spojení *Southgateian innocent* zobecnili na *mladiček* (P: 25). Vycházeli jsme z toho, že lehce pejorativní výraz *mladiček* v sobě implicitně zahrnuje jak informaci o nevinosti, tak o nezkušenosti.

5. TYPOLOGIE PŘEKLADATELSKÝCH POSUNŮ

Vzhledem k rozsahu práce nelze podrobně rozebrat všechny změny oproti originálnímu textu, proto se v této kapitole zaměříme na popis nejčastějších posunů v překladu převážně podle Jiřího Levého (Levý, 2012). Rovněž se již nebudeme vracet k příkladům, které jsme uvedli v předchozích kapitolách.

5.1 Generalizace

Generalizace je stylistický posun, při němž dochází k zobecňování či simplifikaci významu. K tomuto posunu jsme přistoupili v několika případech, jako např.:

„Sönke Wortmann, the German film director, who was following the German team for a fly-on-the-wall documentary, reports what happened next: ...“ (O: 143)

Metoda zvaná *fly-on-the-wall* zaznamenává událost tak, jak skutečně probíhá, s minimálními zásahy ze strany filmařů, tedy „jako moucha na stěně“. V češtině se ovšem pro tuto metodu ujalo označení *direct cinema*,⁶ tedy odlišný anglický termín. U obou výrazů předpokládáme, že by cílovému čtenáři textu nebyly známé a objasnění termínu pomocí vnitřní vysvětlivky by bylo kontraproduktivní, jelikož pro účely textu není podstatné, o jaký konkrétní typ dokumentu se jedná. Proto jsme v překladu toto spojení zobecnili na *dokument*:

„Sönke Wortmann, německý filmový režisér, který o týmu natáčel dokument, vypráví, co se stalo pak: ...“ (P: 17)

5.2 Konkretizace

Vlivem rozdílnosti obou jazyků jsme se v několika případech rozhodli daný výraz konkretizovat, tedy význam vyjádřit přesněji, než v originále. Jedná se zejména o problematiku konkrétnosti českých sloves – zatímco angličtina pro zabránění skórování protějšího týmu používá výraz *save*, čeština rozlišuje, zda brankář střelu *chytil* nebo *vyrazil*. Tato úvaha nás vedla ke zhlédnutí popisovaných penaltových rozstřelů, načež jsme slovesa v překladu konkretizovali podle toho, jakým způsobem brankář střelu zlikvidoval.

⁶ STRACHOTA, Karel. *Základy dokumentárního filmu* [online]. Praha: Člověk v tísni, 2012, 84 s. [cit. 2015-07-29]. ISBN 978-80-87456-24-8. Dostupné z: https://www.jsns.cz/data/jsns/LEKCE/FILMOVE_KLUBY/ZAKLADY_DOKUMENTARNIHO_FILMU.pdf

„However, Ayala stuck exactly to Lehmann’s plan: he took a long run-up, the keeper waited a long time, and when Ayala dutifully shot to Lehmann’s right, the keeper saved.“ (O: 143)

*„Ayala se nicméně zachoval přesně, jak Lehmann předpokládal – začal dlouhým náběhem, brankář dlouho vyčkával, a když Ayala poslušně kopl k jeho pravačce, Lehmann střelu **chytil**.“ (P: 17)*

*„Then, exactly as Ignacio had recommended, Cech dived to his right and duly **saved** Ronaldo’s shot.“ (O: 146)*

*„Potom, přesně jak Ignacio radil, se vrhl na svoji pravou stranu a Ronaldovu střelu podle očekávání **vyrazil**.“ (P: 19-20)*

V jednom případě byla konkretizace naším individuálním překladatelským rozhodnutím. Jedná se o konkretizaci výrazu *socks* ve větě *„Jens Lehmann, the German keeper, stood in goal with a crib sheet tucked into his **sock**.“ (O: 142)* Ve fotbalové výbavě se těmto ponožkám říká *štulpny* a v kontextu této věty by obecný výraz *ponožky* zněl nepatříčně.

5.3 Intenzifikace

Intenzifikace je stylistický posun, kdy překladatel výrazům v originále přidá v překladu intenzitu. Většina případů, ve kterých jsme k tomuto posunu přikročili, vznikla z nutnosti kompenzace ztráty expresivnosti v jiných místech. Vzhledem k tomu, že populárně naučný styl má mimo odborného stylu blízko ke stylu publicistickému, ve kterém se často uplatňují obrazná a idiomatická vyjádření, mohli jsme si v překladu dovolit častěji používat české frazeologismy. Jedná se např. o větu:

*„Then a future opponent studying this player would discover the sequence – [...] – and **with a bit of thought**, guess what comes next.“ (O: 149)*

*„Když pak bude budoucí soupeř studovat jeho strategii, odhalí následující řadu – [...] – a **se špetkou selského rozumu** odhadne, co bude následovat.“ (P: 22)*

Dalším důvodem pro přidání příznaku či expresivity bylo zachování koheze, tedy vnitřní provázanosti textu ve větě *„Even **a small change**, like kicking right only 99 per cent of the time, would raise the chances of scoring considerably by creating uncertainty in the goalkeeper’s mind.“ (O: 150)* Spojení *a small change* jsme se rozhodli intenzifikovat a přeložit jako *ta nejnepatrnější změna* (P: 23), jelikož se domníváme, že vytváří přehlednější

referenci k *vystřelí doprava jen v 99 % případů* (P: 22), kde navíc příslovce *only* slouží jako vyjádření nadsázky.

5.4 Nivelizace

Nivelizace znamená simplifikace, zplošťování či ochuzování stylu. K nivelizaci jsme při převodu textu přistoupili několikrát, především proto, že ostatní české ekvivalenty byly pro dané výrazy expresivnější a stylisticky méně vhodné. Jedním z příkladů je nivelizace slovesa *blunder* ve větě „*Referees in rugby and American football blunder too, but because these games are higher-scoring than soccer, individual calls rarely change outcomes here either.*“ (O: 134) Sloveso *blunder* v češtině znamená *udělat botu, něco zpackat, vymňouknout, pořápat* či *podělat*, avšak tato idiomatická spojení jsou pro texty populárně naučného stylu příliš expresivní. Přikročili jsme proto k nivelizaci a větu přeložili následujícím způsobem:

„*I rozhodčí v ragby a americkém fotbalu se dopouštějí hrubých chyb, ale vzhledem k tomu, že tyto zápasy končí vyššími hodnotami skóre než fotbalová utkání, jednotlivá rozhodnutí ovlivní celkový výsledek jen málokdy.*“ (P: 9)

Sloveso *blunder* jsme nahradili spojením *dopustit se chyby*, které jsme intenzifikovali přívlastkem *hrubé*, abychom alespoň částečně zachovali intenzitu originálního výrazu.

Dalším příkladem nivelizace je překlad idiomu *all at sea* ve větě „*Perhaps Anelka was all at sea because Van der Sar had pressured him to change his plans at the last moment.*“ (O: 147) *To be at sea* znamená přeneseně být zmatený, ovšem stejně jako v předchozím případě většina idiomatických spojení v češtině (zvažovali jsme *být úplně perplex, být z něčeho jelen, být vyjevený*) byla příliš expresivní a pro překladový text nevhodná. Řešením „*Možná Anelku vyvedlo z míry, že se ho Van der Sar snažil přimět, aby na poslední chvíli změnil taktiku.*“ (P: 21) jsme sice částečně přišli o expresivitu originálu, ovšem za cenu větší stylistické adekvátnosti. Rovněž se nám podařilo zachovat idiomatický charakter spojení.

5.5 Intelektualizace a explicitace

Intelektualizace je typ posunu, při kterém autor vysvětluje neurčitosti, explicituje význam a text zjednodušuje a zlogičťuje. K intelektualizaci jsme při překladu přistoupili několikrát, zejména v případech, kdy bylo doplnění informace vhodné pro lepší pochopení souvislostí. Příslušný výraz jsme tedy objasnili formou vnitřní vysvětlivky, jako např. ve větě „*Even Steve Levitt, author of Freakonomics and winner of perhaps the most important prize*

in economics...“ (O: 139) jsme vysvětlili, že se jedná o knihu: „*Dokonce i Steve Levitt, autor knihy Špekonomie aneb Freakonomics a nositel pravděpodobně nejvýznamnější ceny za ekonomii...*“ (P: 13). Dále jsme se rozhodli explicitovat název *Premier League* (O: 135) a přeložit jako *anglická nejvyšší fotbalová soutěž Premier League* (P: 10), jednak proto, že se v textu spojení objevuje poprvé a jednak proto, že sportovních soutěží s názvem *Premier League* existuje více (např. *Premier League Darts*), čímž jsme výraz rovněž zjednotili.

Přestože se domníváme, že čtenáři originálu budou uváděná jména fotbalistů dobře známá, pro usnadnění porozumění a orientace v textu jsme větu „*Terry tried to influence him by offering to go first.*“ (O: 145) doplnili o vnitřní vysvětlivku ve formě přístavku a explicitovali osobní zájmeno *him*: „*John Terry, kapitán Chelsea, se Ferdinanda snažil vyvést z míry a nabídl se, že půjdou první.*“ (P: 19)

Dalším případem explicitace je použití expresivního výrazu *vrták* ve větě:

Abychom mohli vysvětlit, proč penalty nemění vzorce výsledků utkání, vydali jsme se pro radu za bývalým manažerem Grahamem Taylorem, kterého mají všichni v paměti jako toho vrtáka, kvůli jehož taktice dlouhých nákopů Anglie nepostoupila na Mistrovství světa ve fotbale 1994. (P: 13)

V originálu je Graham Taylor označen jako *turnip* (O: 138), nejedná se však o ustálené označení pro neschopnou osobu, kdežto výraz *vrták*, který jsme v překladu zvolili, má interpretaci jednoznačnou. *Turnip* tomto případě vyjadřuje individuální idiolekt autorů a vzhledem k tomu, že vedle ostatních synonym pro neschopného člověka se *vrták* používá méně často, domníváme se, že jsme i přes explicitaci osobitý idiolekt autorů originálu částečně zachovali.

5.6 Substitute

Pro zachování daných konotací a účinku na čtenáře cílového textu jsme v několika případech zvolili metodu substitute. Při substituci se zvláštní z originálu převede domácí analogií, dojde tedy k náhradě obsahu, ale zachování sdělení. K tomuto posunu došlo např. ve větě „*[...] is one of those you might have missed, but it always won Levitt handshakes from European economists.*“ (O: 139) Implicitně je zde vyjádřeno, že si Levitt svou prací získal uznání od odborníků. Kdybychom zachovali potřesení rukou, museli bychom tento akt explicitovat přívlastkem uznalý, tzn. *ekonomové z Evropy mu dodnes uznale potřásávají rukou*. Proto jsme se uchýlili k substituci výrazu *handshake* spojením *poplácat po ramenou*

(P: 14), které v sobě implicitně zahrnuje sém uznání. Naším řešením jsme sice obrat poněkud intenzifikovali, ovšem vzhledem k tomu, že mnoho jiných výrazů bylo v překladovém textu neutralizováno, jsme toho názoru, že se jedná o adekvátní řešení.

Pro substituci jiným výrazem jsme se rovněž rozhodli ve větě „*These guinea pigs would not make good-penalty takers.*“ (O: 150). *Guinea pigs* neboli morčata v angličtině přeneseně označují osobu, na níž se během vědeckého testování zkoumají účinky léků. V češtině je pro tento idiom absolutním ekvivalentem spojení *pokusný králík*, které sice poněkud explicitněji vyjadřuje testování, ovšem zachovává sémantiku zvířete, malého savce. Proto jsme větu přeložili následujícím způsobem:

„Z těchto **pokusných králíků** by úspěšní střelci penalt nebyli.“ (P: 23)

5.7 Aktualizace

V jednom případě jsme se po dlouhém uvažování rozhodli do textu zasáhnout formou aktualizace. Jedná se o větu „*The English have exited **five** major tournaments on penalty shootouts since 1990.*“ (O: 147), která v dobře překladu již nebyla platná. Anglie byla na penaltové rozstřely vyřazena z mistrovství světa v letech 1990, 1998 a 2006 a z mistrovství Evropy v letech 1996, 2004 a 2012.⁷ Naše vydání *Soccernomics* vyšlo 24. května 2012, je tedy zřejmé, že údaj z Mistrovství Evropy ve fotbale 2012 (které se konalo od 8. června do 1. července 2012) v knize uveden není, proto jsme větu aktualizovali:

„Od roku 1990 byla anglická reprezentace vyřazena z **šesti** velkých fotbalových šampionátů právě při penaltových rozstřelech.“ (P: 21)

Uvědomujeme si, že případné úpravy faktických údajů se v populárně naučné literatuře vkládají formou poznámky překladatele pod čarou. V tomto konkrétním případě jsme se rozhodli údaj opravit přímo v textu, jelikož v době psaní bakalářské práce již existovalo další upravené vydání knihy (vyšlo 22. dubna 2014) a domníváme se, že při případném komerčním překladu díla by překladatel měl k dispozici nejnovější verzi knihy, ve které bude i tento údaj pravděpodobně aktualizován.

⁷ Reprezentace Anglie. *EuroFotbal - fotbal online, evropský fotbal a fotbalové zprávy* [online]. [cit. 2015-07-30]. Dostupné z: <http://www.eurofotbal.cz/reprezentace/anglie/>

5.8 Vynechání

K vynechání jsme se uchýlili v případě, že se nám některý výraz zdál v českém kontextu redundantní, např. ve spojení *illegal doping* (O: 142) jsme se při překladu rozhodli vypustit přívlastek *nelegální*, jelikož čeština přejala výraz *doping* v zúženém významu, tedy jako označení pro nelegální látku určenou pro bezprostřední zlepšení výkonu.

Dále jsme vynechali poznámku o španělské fotbalové frázi ve větě:

„*To Ignacio’s delight, Chelsea’s keeper Petr Cech stayed motionless*
– ‘*not even blinking*’, **in the Spanish football phrase.**“ (O: 146)

K tomuto kroku jsme se uchýlili jednak proto, že uvedenou frázi neznáme (a předpokládáme, že nebude známá ani cílovému čtenáři), a také proto, že jsme se znění fráze *not even blinking* rozhodli nahradit českým idiomem *nehnul ani brvou* (P: 19), tudíž by vysvětlivka o údajné španělské frázi byla mylná.

ZÁVĚR

Cílem této práce bylo přeložit zvolený text z angličtiny do češtiny a popsat a okomentovat vzniklé překladatelské problémy a posuny. Nejdůležitějším cílem překladu bylo zachování funkce výchozího textu a dosažení toho, aby byl text pro cílového čtenáře co nejsrozumitelnější a nejkoherentnější. Kromě rozdílných žánrově-stylistických konvencí obou jazyků bylo nutné vyrovnat se s terminologií z oblasti fotbalu a statistiky, frazeologismy a různými autorskými styly a srozumitelně je převést do češtiny. Toho jsme dosahovali např. pomocí intenzifikace, abychom dosáhli kompenzace za místa, kde obrazná vyjádření musela být nivelizována.

Druhou částí práce je komentář, v němž analyzujeme výchozí text, popisujeme hlavní problémy, které jsme při překladu museli řešit a posuny, ke kterým při práci došlo. Samotný překlad nám poskytl velice cennou zkušenost, jelikož se jedná o žánr, který v česky psané sportovní literatuře zatím nemá obdoby a bylo nutné k němu takto přistupovat. Díky psaní komentáře jsme se mohli důkladně zamyslet nad některými řešeními a vnímat je v širším kontextu díla. Pevně věříme, že nám tato bakalářská práce pomohla zdokonalit naše překladatelské schopnosti a dovednosti a doufáme, že tyto zkušenosti v budoucnu zúročíme.

BIBLIOGRAFIE

Primární literatura

SZYMANSKI, Simon Kuper and Stefan. *Soccernomics: Why Transfers Fail, Why Spain Rule the World and Other Curious Football Phenomena Explained*. Fully revised and updated edition. London: HarperSport, 2012. ISBN 9780007457847.

Sekundární literatura

ANDERSON, Chris a David SALLY. *Hra čísel: co skutečně rozhoduje ve fotbale*. 1. vyd. V Brně: CPress, 2013, 312 s. ISBN 978-80-264-0268-8.

BEČKA, Josef Václav. *Česká stylistika*. 1. vyd. Praha: Academia, 1992, 467 s. ISBN 80-200-0020-8.

ČMEJRKOVÁ, S., SVĚTLÁ, J., DANEŠ, F. *Jak napsat odborný text*. 1. vyd. Praha: Leda, 1999.

GOLDBLATT, David a Johnny ACTON. *Kniha fotbalu: ligy, týmy, taktiky, pravidla*. Vyd. 1. Praha: Knížní klub, 2010, 400 s. ISBN 978-80-242-2725-2.

GROMOVÁ, Edita. *Úvod do translátologie*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, 2009, 94 s. ISBN 978-808-0946-272.

CHAMONIKOLASOVÁ, Jana. Věcný text v české a anglosaské kultuře. In: *Tvůrčí psaní: klíčová kompetence na vysoké škole: sborník příspěvků z mezinárodní konference uskutečněné ve dnech 21. až 23. října 2005 [i.e. 2004] na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně*. s. 157-165. DOI: 80-7239-182-8.

CHLOUPEK Jan a kol.: *Stylistika češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. ISBN 80-04-23302-3

JAKOBSON, Roman. *Poetická funkce*. Jinočany: H+H, 1995. 747 s. ISBN 80-857- 8783-0.

KNITTLOVÁ, Dagmar, Bronislava GRYGOVÁ a Jitka ZEHNALOVÁ. *Překlad a překládání*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2010, 291 s. ISBN 978-80-244-2428-6.

KUPER, Simon a Stefan SZYMANSKI. *Soccernomics: why England loses, why Germany and Brazil win, and why the U.S., Japan, Australia, Turkey and even India are destined to become the kings of the world's most popular sport*. New York, c2009, viii, 328 p. ISBN 978-156-8584-256.

LEVÝ, Jiří. *Umění překlada*. Vyd. 3., upravené a rozšířené verze 2. Praha: I. Železný, 1998. 386 s. ISBN 80-237-3539-X.

NORD, Christiane. *Text analysis in translation: theory, methodology, and didactic application of a model for translation-oriented text analysis*. Amsterdam: Rodopi, 1991. ISBN 90-518-3311-3.

Jazykové příručky a slovníky

ADAM, J. *Anglicko-český ekonomický slovník s výkladem, výslovností a českým rejstříkem*. Vyd. 2. Voznice: Leda, 2000, xv, 803 s. ISBN 80-859-2770-5.

DUŠKOVÁ, Libuše. *Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny*. 3. vyd. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-1073-4.

KOL. *Cambridge advanced learner's dictionary*. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press, c2008, 1699 p. ISBN 978-052-1674-683.

KOL. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Academia. Praha, 2010

Internetové zdroje

STRACHOTA, Karel. *Základy dokumentárního filmu* [online]. Praha: Člověk v tísní, 2012, 84 s. [cit. 2015-07-29]. ISBN 978-80-87456-24-8. Dostupné z: https://www.jsns.cz/data/jsns/LEKCE/FILMOVE_KLUBY/ZAKLADY_DOKUMENTARNIHO_FILMU.pdf

4 špti, kterým vysoká škola nezabránila v plnění snů. *Jobs.cz* [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <http://www.jobs.cz/poradna/4-spti-kterym-vysoka-skola-nezabranila-v-plneni-snu/>

Bezsná noc. *Naše řeč* [online]. 1929, (8) [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=1600>

Jistě, pane magistře!. *E15* [online]. [cit. 2015-07-29]. Dostupné z: <http://euro.e15.cz/profit/jistepane-magistre-889128>

Nejdelší penalta na světě. *Kinobox* [online]. [cit. 2015-07-17]. Dostupné z: <http://www.kinobox.cz/film/236319-nejdelsi-penalta-na-svete>

O Spartě. *Oficiální stránky AC Sparta Praha* [online]. [cit. 2015-07-19]. Dostupné z: <http://www.sparta.cz/cs/klub/o-sparte.shtml>

Princip a pravidla kriketu. *Českomoravský kriketový svaz* [online]. [cit. 2015-07-14]. Dostupné z: <http://kriket.cz/kriket/pravidla>

Pravidla baseballu 2008. *Česká baseballová asociace* [online], [cit. 2015-07-14]. Dostupné z: <http://www.baseball.cz/download/legisl/Pravidla.pdf>

Reprezentace Anglie. *EuroFotbal - fotbal online, evropský fotbal a fotbalové zprávy* [online]. [cit. 2015-07-30]. Dostupné z: <http://www.eurofotbal.cz/reprezentace/anglie/>

Soccernomics. *Amazon* [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: http://www.amazon.com/Soccernomics-England-Australia%C2%97-Iraq%C2%97Are-Destined/dp/1568584814/ref=sr_1_1?s=books

Špekonomie aneb Freakonomics. *Databáze knih* [online]. [cit. 2015-07-17]. Dostupné z: <http://www.databazeknih.cz/knihy/spekonomie-aneb-freakonomics-41788%2017.7>

ABZ slovník českých synonym [online]. Dostupné z: www.slovník-synonym.cz/ [cit. 15.2.2015–1.8.2015].

ABZ.cz: slovník cizích slov [online]. Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/> [cit. 15.2.2015–1.8.2015].

Anglicko-český slovník Lingea [online]. Dostupné z: <http://slovníky.lingea.cz/Anglicko-cesky> [cit. 15.2.2015–1.8.2015].

Český národní korpus: Portál [online]. Dostupné z: <https://www.korpus.cz/> [cit. 15.2.2015–1.8.2015].

Internetová jazyková příručka [online]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/> [cit. 15.2.2015–1.8.2015].

Slovník spisovného jazyka českého [online]. Dostupné z: <http://ssjc.ujc.cas.cz/> [cit. 15.2.2015–1.8.2015].

Cambridge Dictionary Online [online]. Dostupné z: <http://dictionary.cambridge.org/> [cit. 15.2.2015–1.8.2015].

Oxford Dictionaries - Dictionary, Thesaurus & Grammar [online]. Dostupné z: <http://www.oxforddictionaries.com/> [cit. 15.2.2015–1.8.2015].

The Free Dictionary [online]. Dostupné z: <http://www.thefreedictionary.com/> [cit. 15.2.2015–1.8.2015].

Linguee [online]. [cit. 2015-07-14]. Dostupné z: <http://www.linguee.cz/angli%C4%8Dtina-%C4%8De%C5%A1tina/p%C5%99eklad/anecdotal+evidence.html>

Urban Dictionary [online]. Dostupné z: <http://www.urbandictionary.com/> [cit. 15.2.2015–1.8.2015].

Wikipedia [online]. Dostupné z: <http://wikipedia.org/> [cit. 15.2.2015–1.8.2015].

PŘÍLOHA: TEXT ORIGINÁLU